

Μνήμων

Τόμ. 8 (1982)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΣΣ

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ: Φορολογία και εγχρηματισμός στην οικονομία των βαλκανικών χωρών (15ος-16ος αι.) ● ΑΝΤ. ΛΙΑΚΟΣ: Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση του 1862. 'Ο πολιτικός σύλλογος «Ρήγας Φεραίος» ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ: Πολιτισμικοί στρατηγικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα ● ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΣΣΗ: 'Η συμμετοχή των Έκπασιών στα 'Ορλωφικά (1770) και ή άνειδραση της Βενετίας ● ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ - ΜΠΑΝΙΑ: Τό Καποδιστριακό κόμμα 1832-1833. 'Από την ήττα στον παραγκωνισμό και την καταδίκη ● Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ: Συγκριτισμός ● ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ: Τό μονόφυλλο του Ρήγα του 1797. Παρατηρήσεις στη νεοελληνική εικονογραφία του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου ● Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ: 'Η προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις της με τους συμμάχους (Σεπτέμβριος 1916-Ιούνιος 1917) ● Η. FLEISCHER: Νέα στοιχεία για τη σχέση Γερμανικών άρχων κατοχής και Ταγμάτων 'Ασφαλείας ● Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ: Τό πρόβλημα των γενεαλογιών στην 'Ιστορία ● Π. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ: 'Η έμπορικé έταιρικé συνεργασία του βενετικού οίκου Ταρωνίτη - Θεοτόκη και των αδελφών Γ. και Θ. Γκαργίβαλαν (1732-1737) ● ΑΡ. Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ένα άγνωστο έπιστόμιο και μία Έλληνική μαρτυρία για τó πέρασμα του Lenin από τή Τουρκετση της Θεσσαλίας ● Γ. ΚΟΚΚΙΝΑΣ: 'Ισοκράτους λόνοι τρεις: Φλωρεντία c. 1495 ή Ρώμη c. 1517; Γέρω από μία διάφθορα στον Legrand. ● Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ: 'Η άσημνη μαρτυρία ● Γ. ΜΠΟΚΟΣ: Συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με τήν πρόταση του Π. Μαρκίδη-Πούλιου για έγκαιρίσση τυπωμαείου στα Έπτάνηρα ● Τ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ: Βιβλιολογικά Α' ● Χ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Η ένεικίαση προσόδων κατά τήν Καποδιστριακή περίοδο. ● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1977

ΑΘΗΝΑ 1980 - 1982

ΒΙΒΛΙΟΛΟΓΙΚΑ Α'

Τ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.256](https://doi.org/10.12681/mnimon.256)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ Τ. Ε. (1982). ΒΙΒΛΙΟΛΟΓΙΚΑ Α'. *Μνήμων*, 8, 337-369. <https://doi.org/10.12681/mnimon.256>

ΒΙΒΛΙΟΛΟΓΙΚΑ Α΄

1. Για τις εκδόσεις του Χρονογράφου

α΄ Ψευδοδωρόθεος

Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν προβλημάτων γύρω ἀπὸ τὴ συγκρότηση τῆς ἔντυπης μορφῆς τοῦ *Χρονογράφου* τοῦ Ψευδοδωρόθεου καὶ τῶν διαφορῶν ποὺ παρουσιάζει τὸ κείμενό της ἀπὸ ἕκδοση σὲ ἕκδοση προϋποθέτει τὴν ἀναζήτηση καὶ αὐτοψία ὅσο γίνεται περισσότερων ἀντιτύπων τῶν τριάντα περίπου γνωστῶν ἐκδόσεων, ποὺ ἔγιναν ὅλες στὴ Βενετία (1631 - 1818).¹

Ἀπώτερος στόχος αὐτῆς μου τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ δημιουργία τῶν ἀσφαλῶν προϋποθέσεων γιὰ μιὰ ἀνατύπωση τοῦ Χρονογράφου τοῦ Ψευδοδωρόθεου μὲ ἀφετηρία τὴν τυπογραφικὴ μορφή τῆς πρώτης ἐκδοσης τοῦ 1631 ἀλλὰ καὶ προσπάθεια νὰ περιληφτοῦν ὅλες οἱ μεταγενέστερες διαδοχικὲς προσθῆκες καὶ νὰ σημανθοῦν οἱ παραλείψεις οἱ ὁποῖες εἶναι ἀρκετὲς καὶ σημαντικὲς : ἔτσι θὰ μπορούσαμε νὰ φτάσουμε στὴν ἀνίχνευση τῆς τυπογραφικῆς τύχης τοῦ κειμένου, νὰ τὴν ἀναπαραστήσουμε μὲ φωτογραφικὴ συνθετικὴ ἀνατύπωση καὶ νὰ ἀναζητήσουμε τὰ αἰτήματα τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ στὰ ὁποῖα ἀνταποκρίθηκαν αὐτὲς οἱ «ἀλλοιώσεις» καὶ τὴν τάση γιὰ ἐκσυγχρονισμό τοῦ βιβλίου στοὺς δύο αἰῶνες τῆς ἐκδοτικῆς του ζωῆς, ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκδοση στὴ Βενετία τὸ 1631 ὡς τὸ 1832 ποὺ ἔχουμε τὴν τελευταία αἴτηση γιὰ ἐπανεκδοση.²

Εὐρύτερα ἡ ὅλη μελέτη μπορεῖ νὰ ἀναδείξει τὴν ἐκδοτικὴ τύχη τοῦ Ψευδοδωρόθεου σὰν ἕναν ἀπὸ τοὺς δείκτες τῶν σταθερῶν τῆς νεοελληνικῆς ἱστοριογραφίας.

Ὡς νὰ ὀλοκληρωθεῖ αὐτὴ ἡ ἐργασία σημειῶνω ἐδῶ μερικὰ βιβλιο-

Ἄσκησις
 Ὁ κ. Φίλιππος Ἡλιοῦ διάβασε μὲ ὑπομονὴ τὸ χειρόγραφο αὐτῆς τῆς ἐργασίας : οἱ παρατηρήσεις καὶ οἱ ὑποδείξεις του, ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ ὀλοκληρωμένο του σχῆμα ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου καὶ ἀπὸ τὴν πλατεῖα γνῶση τῶν συναφῶν θεμάτων, συντέλεσαν στὴ βελτίωσή της.

1. Οἱ περιγραφὲς τῶν γνωστῶν ἐκδόσεων μποροῦν εὐκόλα νὰ ἀναζητηθοῦν στοὺς τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας καὶ τῶν συμπληρωμάτων της μὲ τὴ βοήθεια σύντομων ἀναγραφῶν τους : Γ. Λ α δ ἄ ς - Ἀ θ. Χ α τ ζ η δ ἦ μ ο ς, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1791-1795, Ἀθήνα 1970 σ. 116 - 117.—Θ ω μ ἄ ς Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci - 1800) : Ἀλφαβητικὴ ἀνακατάταξις (τυπώνεται) σ. 154 - 155. Οἱ ἐκδόσεις 1805 (Θεοδοσίου) 1806, 1814, 1818 (Γλυκῆς) περιγράφονται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Γκίνι - Μέξα ἀρ. 321, 6630, 6661, 1020.

2. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1832 ἡ τυπογραφία Γλυκῆ (:) καταθέτει, ἀντὶ χειρογράφου, στὴν ἀδστριακὴ λογοκρισία τῆς Βενετίας, τὴν ἐκδοση τοῦ Γλυκῆ 1818 μὲ αἴτηση γιὰ ἀνατύπωσή της. Δὲν γνωρίζουμε ἀν ἡ ἀνατύπωση ἔγινε. Βλ. Τ ρ ι α ν τ ἄ φ υ λ λ ο ς Ε. Σ κ λ α β ε ν ῖ τ η ς, Αἰτήσεις γιὰ τὴν ἐκδοση ἑλληνικῶν βιβλίων στὴ Βενετία (1820 - 1847), *Μνήμη Εὐγενίας Χατζηδάκη* (ὑπὸ ἐκδοση).

γραφικά στοιχεία : περιγράφω τρεις εκδόσεις (Γλυκής 1684,³ Ίουλιανός 1684, Γλυκής 1798) και καταγράφω παρατηρήσεις μου για μερικές από τις γνωστές εκδόσεις ή για ανάπτυπά τους.

[1]

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΝ Ε'Ν ΣΥΝΟΨΕΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ

ΚΑΙ Ε'ΞΟΧΟΥΣ Γ'ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἄρχόμενον ἀπὸ κτίσεως Κόσμου, μέχρι τῆς ἀλώσεως

Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐπέκεινα,

ΣΥΛΛΕΧΘΕΝ ΜΕΝ Ε'Κ ΔΙΑΦΟΡΩΝ Α'ΚΡΙΒΩΝ

Γ'στοριῶν, καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν μεταγλωττισθὲν παρὰ τοῦ

Γ'ρωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας, Κυρίου Δωροθέου.

Μ Ε Τ Α Τ Υ Π Ι Ω Θ È Ν, Κ Α Ι ᾿ Α Υ ᾿ Ξ Η Θ È Ν,

Πίνακίτε καταπλουτισθὲν,

Ε'κκαθαρθὲν δέ, καὶ διορθωθὲν μετὰ πλείστης

ἐπιμελείας, καὶ δεξιότητος.

[τυπογραφικὸ σῆμα Γλυκῆ 0.067 × 0.095]

Ε'ΝΕΤΙΗΣΙΝ. Ε'ῴτει Κυρίου. αχπδ'.

Παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Γ'ωαννίνων.

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVIL.

8^ο φ. 26 χ.ἀρ. + σ. φμθ' + 1 χ.ἀρ. [= φνα' + 1 χ.ἀρ. (ἐπαναλαμβάνονται φμγ' - φμδ')].
— 1 τριάδιο (a) + 5 δυάδια (a - e) + 2 τετράδια (A - B) + 21 δυάδια (C - Z) + 23 δυάδια (AA - ZZ) + 22 δυάδια (AAA - XXX).

Βιβλιοθήκη Κωνσταντίνου Θ. Κυριακόπουλου (καὶ μικροταινία στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν ΕΙΕ).

Βιβλιοθήκη Μονῆς Δουσίκου.

Ἀντίθετα μὲ τὸ ἀντίτυπο Κυριακόπουλου, ποὺ εἶναι σὲ ἄριστη κατάσταση, τὸ ἀντίτυπο Δουσίκου εἶναι πολυμεταχειρισμένο καὶ κολοβό : ἡ σ. φμθ' ἔχει ἀντιγραφεῖ στὸ παράφυλλο ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀρχιμανδρίτη Γεράσιμου τοῦ ἐκ Δουσίκου, 1825. Στὸ βιβλίον ὑπάρχουν διάφορα σημεῖωματα τοῦ Γεράσιμου καὶ ἄλλων, τὰ ὅποια δὲν μεταγράφονται ἐδῶ, ἀφοῦ ἡ περιγραφή γίνεται ἀπὸ ἐκλεκτικὴ φωτογράφηση ποὺ ἔκαναν γιὰ χάρη μου οἱ συνάδελφοι κ.κ. Κώστας Λάμπας καὶ Κρίτωνας Χρυσοχοῦδης.

Καὶ τὰ δύο ἀντίτυπα παράχθηκαν ἀπὸ τὶς ἴδιες τυπογραφικὲς πλάκες ἀλλὰ στὰ εἰσαγωγικὰ κείμενα ἐμφανίζουν διαφορετικὴ σελιδοποίηση :

3. Οἱ μνεῖες τῆς ἔκδοσης ποὺ περιγράφεται ἐδῶ εἶναι ἀρκετές. Ἄναζητοῦσε ἀντίτυπό της ὁ Legrand, τὴν ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης Ροῦσσοσ (1939) ἐνῶ περιέχεται στὸν κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτη Σίδης Γρηγορίου (τὶς παραπομπὲς βλ. Δημήτριος Ν. Οἰκονομίδης, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, *Λαογραφία* 18 (1959) 130).

Κυριακόπουλου

φ 1^{r-v} λευκὸ

φ 2^r τίτλος

φ 2^v λευκὸ

φ 3-4^r Τῷ γαληνοτάτῳ --- Δούκα Βοϊβόνδα ---

'Εκ τῶν κλεινῶν 'Ενετιῶν. 'Εν ἔτει ἀρχῆδ'.

'Ιανν κθ'. Τῆς Γαληνότητός σου δοῦλος

ἐλάχιστος καὶ εὐχέτης Νικόλαος Γλυκῆς.

φ 4^v προσωπογραφία Τζηγαρά

φ 5-6 Πᾶσι τοῖς εὐσεβέσι καὶ ὀρθο-

δόξοις... 'Απόστολος ὁ Τζη-

γαράς

Δουσίκου

φ 2^v λευκὸ

φ 2^r τίτλος

φ 2^v λευκὸ

φ 2-4 Πᾶσι τῆς εὐσεβέσι καὶ

ὀρθοδόξοις... 'Απόστο-

λος ὁ Τζηγαράς

φ 5-6^r Τῷ γαληνοτάτῳ... Δούκα

Βοϊβόνδα... 'Εκ τῶν κλεινῶν

'Ενετιῶν. 'Εν ἔτει ἀρχῆδ'.

'Ιανν. κθ'. Τῆς Γαληνότητός σου δοῦ-

λος ἐλάχιστος καὶ εὐχέτης Νι-

κόλαος Γλυκῆς.

φ 6^v προσωπογραφία Τζηγαρά

φ 7-26 Πίναξ πάντων τῶν ἀξιωματικῶν πραγμάτων 'Οποῦ εἰς ἐτοῦτο τὸ βιβλίον ἐμπεριέχονται, Βαλμένον κατὰ τάξιν, ἤγρον κατὰ 'Αλφάβητον, καὶ εἰς πόσα Φύλλα, διὰ τὰ ἡμπορῆ ὁ καθ' εἷς μὲ εὐκολότητα τὰ εὖρη ἐκεῖνο ὁποῦ ἐπιθυμῆι, σ. α' Σύνοψις ἱστοριῶν, σ. φμγ' Περὶ τοῦ λευράνου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, σ. φμδ' [= φμς'] Τὰ ὀφείκια τῆς Βασιλείας τῶν Ρωμαίων, σ. φμζ' [= φμθ'] Αἱ ἐπακταὶ τῶν ἰβ' Μηνῶν ---, Περὶ τῆς μεθόδου τῆς αὐτῆς χειρὸς, σ. [φν'] [= φνβ'] τὸ σῆμα τοῦ Γλυκῆ, ὅπως στὸν τίτλο.

*Αν συγκρίνουμε τὴ β' αὐτὴ ἔκδοση τοῦ Γλυκῆ μὲ τὴν α' τοῦ 1676 (ποῦ τὴν ἐπιμελήθηκε ὁ Ἀμβρόσιος Γραδενίγος, ὁ ἴδιος ποῦ ἐπιμελήθηκε καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν ἴδιο χρόνο) διαπιστώνουμε ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνημέρωση ποῦ ἔγινε στὰ γεγονότα τῆς τουρκικῆς καὶ βενετικῆς ἱστορίας ὑπάρχει καὶ ἡ τελευταία προσθήκη, ποῦ θὰ διατηρηθεῖ σὲ ὅλες τὶς μεταγενέστερες ἐκδόσεις, σ. φμζ' κέξ. Στὴ σελιδοποίηση τῶν εἰσαγωγικῶν κειμένων στὸ ἀντίτυπο Μονῆς Δουσίκου ἀκολουθήθηκε ἀντίστροφη διάταξη ἀπὸ ἐκεῖνη τῆς α' ἔκδοσης τοῦ 1676 ἐνῶ τὸ ἀντίτυπο Κυριακόπουλου ἀκολούθησε τὴ σελιδοποίηση τῆς α' ἔκδοσης ποῦ δὲν ἄλλαξε σὲ καμία ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ Γλυκῆ ὡς τὸ 1818. Ἡ διάρθρωση τοῦ βιβλίου: εἰσαγωγικά, πίνακας περιεχομένων, κύριο σῶμα τοῦ βιβλίου, δὲν ἄλλαξε ὡς τὸ 1806 σὲ ὅλες τὶς ἐκδόσεις τῆς Βενετίας. Στὶς δύο τελευταῖες τοῦ ἐκδόσεις 1814, 1818 ὁ Γλυκῆς θὰ μεταφέρει τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων στὸ τέλος τοῦ βιβλίου καὶ θὰ δώσει συνεχῆ ἀρίθμηση σὲ ὅλο τὸ βιβλίον.

*Απὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1684 καὶ ὕστερα ὁ Γλυκῆς δὲν ἀλλάζει τὴ χρονολογία 1684 στὸν πρόλογό του μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ ἀκέφαλα ἀντίτυπα μεταγενέστερων ἐκδόσεων νὰ θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι ἐκείνης τῆς ἔκδοσης: τὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας ποῦ θεωρήθηκε⁴ ὅτι εἶναι τῆς ἔκδοσης τοῦ 1684 πρέπει νὰ εἶναι τῆς ἔκδοσης τοῦ 1767,

4. Ἄ χ. Λ α ζ ἄ ρ ο υ, Κατάλογος ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιώτισσας, Ἀθήνα 1964 σ. 89.

ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν σελίδων καὶ τῆ διατάξή τους σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ χρονολογημένο σημεῖωμα τοῦ 1769, ποὺ ὑπάρχει στὸ ἀντίτυπο. Δὲν νομίζω ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ εἶμαστε σίγουροι ὅτι ἡ ἔκδοση αὐτὴ ὑπῆρχε στὴ Βιβλιοθήκη Ζαβίρα γιατί ἡ ἀναγραφή⁵ «Γλυκῆως Ν. Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν. Ἐνετίησι 1684» μοιάζει νὰ πάρθηκε ἀπὸ ἀκέφαλο ἀντίτυπο. Ἐκεῖ ποὺ ἡ ἀναγραφή⁶ προέρχεται ἀπὸ πλήρη ἀντίτυπα ἔχουμε «Δωροθέου Βιβλίον Ἱστορικὸν Ἐνετίησιν 1691,²1750,³1763».

Ἄς σημειωθεῖ τέλος ἐδῶ ὅτι οἱ σ. ιθ' - λ', ρκε' - ρλη', ροζ' - ρβ', σγ' - σπ' ἀντιτύπου τῆς ἔκδοσης τοῦ 1684, ποὺ περιγράψαμε ἐδῶ, μὲ τῖς σ. 3 - 6, 7 - 44, 1 - 18, 31 - 130, 147 - 180, 189 - 214, 219 - 554 τῆς ἔκδοσης τοῦ Γλυκῆ τοῦ 1806 συναποτέλεσαν τὸ συμπληματικὸ ἀντίτυπο τῆς ΕΒΕ Ἱστορ. 1229 Δωρεὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰωνιδῶν. Ἡ συνήθεια αὐτὴ, ποὺ παράδειγμά της εἶναι τὸ ἀντίτυπο τῶν Ἰωνιδῶν (Λονδίνο), πρέπει νὰ συνδεθεῖ ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά μὲ τῆ μεγάλη φθορὰ ποὺ πάθαιναν τὰ βιβλία ἀλλὰ καὶ τῆ στοργὴ τοῦ χρήστη καὶ ἀργότερα τοῦ συλλέκτη βιβλιοφίλου καὶ νὰ ἀποσυνδεθεῖ ἀπὸ τῖς συνήθειες τῶν τυπογράφων τῆς Βενετίας ποὺ «κατασκεύαζαν» ἀντίτυπα δένοντας τυπογραφικὰ φύλλα (ὀπόλοιπα) ἀπὸ διάφορες ἐκδόσεις τοῦ ἴδιου βιβλίου: τὸ ἀκέφαλο καὶ κολοβὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ΙΑ 4ΝΛΛ 391 εἶναι συμπίλημα τῆς ἔκδοσης τοῦ 1798 (σελίδες χωρὶς πλαίσιο) καὶ τοῦ 1786 (σελίδες μὲ πλαίσιο).

[2]

Ο΄ ΧΡΟΝΟΓΡΑΨΟΣ

ΤΟΥΤΕΣΤΙ, ΒΙΒΛΙΟΝ ἹΣΤΟΡΙΚΟΝ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΝ

Ὁπερ συλλεχθὲν παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Μονεμβασίας, Κυρίου Δωροθέου, ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων Ἑλληνικῶν Ἱστοριῶν, εἰς κοινὴν ἐπεξεύθη γλῶσσαν παρ' αὐτοῦ τοῦ Πανιερατάτου.

Καλεῖται ΧΡΟΝΟΓΡΑΨΟΣ, διότι γράφει τοὺς χρόνους καταλεπτῶς καὶ καιροὺς πασῶν τῶν παρελθουσῶν Ἱστοριῶν ἀπὸ Δημιουργίας τοῦ Κόσμου, μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πλέον ἐπέκεινα.

Ἐτυπώθη μὲν ἤδη ἐκ πολλοῦ, ἀλλὰ χωρὶς τινος ἐπανορθώσεως καὶ ἐπιμελείας, ὡς ἔδει· νῦν δ' ἀκριβῶς διορθωθὲν παρὰ τοῦ Σοφωτάτου καὶ Πανοσιωτάτου Κυρίου Ἀμβροσίου τοῦ Γραδενίγου, Ἀββᾶ καὶ Βιβλιοφύλακος τῆς τῶν Ἐνετιῶν Γαληνοτάτης Ἀριστοκρατίας, ἐκδίδεται ἐξ ὑπαρχῆς παρ' ἐμοῦ Ἀνδρέου Ἰουλιανοῦ Φιλέλληνης τοῦ Τυπογράφου ἰδίῳ μόχθῳ καὶ δαπάνῃ· καὶ εὐλαβῶς ἀφιεροῦται.

[τυπογραφικὸ σῆμα Ἰουλιανοῦ 0.063 × 0 094]

Ε'ΝΕΤΙ' ΗΣΙΝ, Ε'τει Χριστογον[ίας αχπδ']

Παρά Ἄνδρ[έα] τῷ Γ[ουλιανῷ] τῷ Τυπογράφῳ.]

8ο φ 22 χάρ + σ. φμς' (λείπει 1 φύλλο, σ. φμς'- φμη'). Στην πραγματικότητα σ. φκη', ἀφοῦ τῆ σ. σκδ' ἀκολουθεῖ ἡ σκζ', τὴν τμθ' ἀκολουθεῖ τξ' καὶ τὴν υιβ' ἀκολουθεῖ ἡ υκα'.— 2 τετράδια (a, b) + 1 τριάδιο (c) + 33 τετράδια (A - Z, Aa - Kk).

ΕΒΕ Ἱστορ. 1228

Μουσείο Μπενάκη (ἀντίτυπο ἀκέφαλο - κολοβό).

φ1Γ τίτλος, φ 1ν λευκό, φ 2Γ *Τοῖς ἐντευξομένοι* φ 2ν προσωπογραφία Τζηγαρά, φ 3 - 22 *Πίναξ πάντων τῶν ἀξιωματικῶν πραγμάτων*.

Ἡ προηγούμενη καὶ πρώτη ἔκδοση τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι τοῦ 1676. Στὴ δευτέρα ἔκδοσή του, ποὺ περιγράφεται ἐδῶ, ὁ Ἰουλιανὸς ἀφαίρεσε καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο καὶ ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικὰ κείμενα ὅλα τὰ ἀφιερωματικὰ στὴν Ἑλένη, Λουκρητία, Κορνηλία - Πισκοπία. Παρέλειψε ἀκόμη καὶ τὴν προσφώνησή του «Πᾶσι τοῖς τῶν Ἑλλήνων φιλοπόνους σπουδαίοις...». Ἀντίθετα πρόσθεσε στὸ τέλος τοῦ βιβλίου: *Αἱ ἐπακταὶ τῶν ἰβ' μηνῶν, εἰς τὰ κεφαλαιώδη γράμματα. Περὶ τῆς μεθόδου τῆς αὐτῆς χειρός*, ποὺ δὲν ὑπῆρχε ὅπως σημειώθηκε καὶ παραπάνω στὶς ἐκδόσεις τοῦ 1676 τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Γλυκῆ ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Ἀμβρόσιος Γραδενίγος: ὁ Γλυκῆς στὴν ἔκδοση τοῦ 1684 παραλείπει τὸ ὄνομα τοῦ Γραδενίγου, ἐνῶ ὁ Ἰουλιανὸς τὸ διατηρεῖ.

Τὸ βιβλίο ἀναφέρει γεγονότα μέχρι καὶ τὴν παράδοση τῆς Πρέβεζας στοὺς Βενετοὺς 19/29 Σεπτεμβρίου 1684 (σ. φλθ'). Ἐπειδὴ ὁ Χρονογράφος περιέγραφε συνήθως καὶ γεγονότα μέχρι τὴν ἔκδοσή του, μπορούμε μὲ ἀρκετὸ ποσοστὸ βεβαιότητας νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἔκδοση στὸ 1684, ἀφοῦ στὸ ἀντίτυπο τῆς ΕΒΕ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ περιγραφή, εἶναι κομμένη ἀπὸ τὸν τίτλο ἡ χρονολογία καὶ εἶναι λαθεμένη ἡ χρονολογία 1637 ποὺ ὁ βιβλιοδότης ἔγραψε στὴ ράχη τοῦ βιβλίου καθὼς καὶ ἡ ἀναγραφή μὲ μελάνι στὸν τίτλο: *αχλζ'* = 1637. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀντίτυπο ὑποθέτω ὅτι πρέπει νὰ ἀντιγράφηκε ὁ τίτλος ποὺ καταχώρισε ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*.⁷

5. A. Graf, Κατάλογος τῆς ἐν Βουδαπέστη Βιβλιοθήκης Ζαβίρα, Βουδαπέστη 1935 σ. 21· πβ Γ. Λαδᾶς-Ἄθ. Χατζηδημοῦ, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 15 - 17 αἰ., Ἀθήνα 1976 ἀρ. 274.

6. Graf, ὁ.π. σ. 22.

7. Κωνσταντῖνος Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθήνα 1868, σ. 223 - 224.

[3]

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΕΝ ΣΥΝΟΨΕΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΞΟΧΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Αρχόμενον ἀπὸ Κτίσεως Κόσμου, μέχρι τῆς ἀλώσεως
Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῶν ἀκολουθῶν Σουλτάνων.

Συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφόρων ἀκριβῶν Ἱστοριῶν, καὶ
εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν μεταφρασθὲν

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ, ΚΥΡΙΟΥ

Δ Ω Ρ Ο Θ Ε Ο Υ

Νῦν δὲ μετατυπωθὲν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν.

[τυπογραφικὸ σῆμα Γλυκῆ 0.04 × 0.058]

αψγζή'. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1798.

Παρά Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων..

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

8, σ. 44 + 555 + 1 λευκή.— 4 δυάδια (a - d) + 1 τριάδιο (e) + 34 τετράδια (A - Z, Aa - Ll) + 1 τριάδιο (Mm).

Biblioteca Marciana Βενετίας 40 D 282

Μετὰ τὴν παραπάνω περιγραφή γνωρίζουμε δύο ἐκδόσεις Γλυκῆ ποὺ φέρουν στὴν προμετωπίδα τὴ χρονολογικὴ ἔνδειξη 1798. Καὶ οἱ δύο ἐκδόσεις ἔχουν τὴν ἴδια σελιδοποίηση καὶ σελιδαρίθμηση ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὲς στοιχειοθεσίες. Ἡ ἔκδοση ποὺ περιγράψαμε ἐδῶ εἶναι πλυτελέστερη ἀπὸ τὴν γνωστὴ, καθὼς ἐκείνη δὲν ἔχει τὸ σῆμα τοῦ Γλυκῆ στὸν τίτλο, τὴν προσωπογραφία τοῦ Τζηγαρά στὴ σ. 6 καὶ τὰ κοσμήματα στὶς σ. 63, 547, 552, 555.⁸

Καὶ οἱ δύο ἐκδόσεις τοῦ 1798 ἀπὸ πλευρᾶς ἐνημέρωσης τῶν στοιχείων τῆς σύγχρονης ἱστορίας σταματοῦν στὸ 1789: *Λωδοβίκος Μανὶν ἐστέφθη* [δόγης τῆς Βενετίας] *εἰς τοὺς 1789 Πρίγκιψ ἀξιότατος, τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς νὰ χαρίσῃ ζωὴν πολυχρόνιον* σημειώνεται στὴ σ. 547. Τὸ τέλος τῆς Βενετικῆς Πολιτείας θὰ ἀποσιωπηθεῖ καὶ στὴν ἔκδοση Θεοδοσίου 1805 γιὰ νὰ περάσει στὴν ἔκδοση τοῦ Γλυκῆ 1806 σ. 547: *Λωδοβίκος Μανὶν ἐστέφθη εἰς τοὺς 1789. εἰς δὲ τὰς ἡμέρας τούτου ἔπαυσεν ἡ ἐξουσία τῆς Ἀριστοκρατείας.*

8. Ἡ ἄλλη ἔκδοση ἔχει περιγραφεῖ στό: Γ. Λαδάς-Ἀθ. Χατζηδημοῦς Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1796 - 1799, Ἀθήνα 1973 ἀρ. 97. Ἀντίτυπο τῆς ἔκδοσης, ποὺ περιγράφεται ἐδῶ, γνώριζε ὁ Μανουὴλ Ι. Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες (1500 - 1912), Ἀθήνα 1936 - 1938 σ. 130 καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ τύπωσε στὴ σ. 164 τῆ: προσωπογραφία τοῦ Ζῶτου Τζηγαρά.

Και στην έκδοση του 1814 σ. 538 τροποποιείται : *εις δὲ τὰς ἡμέρας τούτου ἔλαβε τέλος ἡ Ἀριστοκρατία τῶν Ἑνετῶν, δηλαδή εἰς τοὺς 1797*. Παρατηρεῖται μὲν εὐλογία καθυστέρηση ἐνημέρωσης γιὰ τὴν πτώση τῆς Βενετίας, ἀσυνήθιστη στὶς προηγούμενες ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου.

Εἶναι λίγο δύσκολο νὰ πιστέψουμε ὅτι τὸν ἴδιο χρόνο, 1798, ὁ Γλυκῆς τύπωσε δύο ἐκδόσεις ἐνὸς τόσο μεγάλου βιβλίου χωρὶς ἀλλαγές πού θὰ ὑπηρετοῦσαν συγκεκριμένες ἀνάγκες. Χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκλείουμε ὅτι ἔγιναν δύο ἐκδόσεις τὸν ἴδιο χρόνο θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι μία ἀπὸ τὶς δύο ἐκδόσεις εἶναι μεταγενέστερη προχρονολογημένη, ὑπόθεση πού παραπέμπει στὸ παράδειγμα τῶν ἐκδόσεων τοῦ βιβλίου *Τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου* ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐκδότη.⁹

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΓΝΩΣΤΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΤΥΠΑ

Γλυκῆς 1676

Τὸ ἀντίτυπο τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου (ὑπόδειξη κ. Ἐμμανουὴλ Ν. Φραγκίσκου) παρουσιάζει ἄλλη σελιδαριθμηση ἀπὸ ἐκείνη τῆς πρώτης βιβλιογράφησης :¹⁰ φ 26 χάρ + σ. φμς' + 2 λευκές.— 1 τριάδιο (+) + 1 τετράδιο (a) + 3 δυάδια (d - i) + 67 τετράδια (A - Z, Aa - Zz, Aaa - Xxx) + 1 τριάδιο (Yyy).

Σάρος 1691

Δὲν γνωρίζουμε ἀντίτυπο τῆς ἐκδοσης.¹¹ Στὴν ΕΒΕ Ἱστορ. 1232^Λ ὑπάρχει ἀντίτυπο ἀκέφαλο, κολοβὸ καὶ λειψὸ (λείπουν καὶ ἄλλα φύλλα ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους) πού ἀνῆκε στὴ Μονὴ Ταξιαρχῶν καθὼς σημειώνεται στὴ σ. 1 : *Ἐκ τῶν τῆς Ἱεραῶς Μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν : καὶ τότε : Ἀνταλ. Δωρ. 242/1963*. Τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ νομίζω ὅτι εἶναι τῆς ἐκδοσης τοῦ Νικολάου Σάρου 1691 :

8ο σ. 1 - 558.— 69 δυάδια (A - Z, AA - ZZ, AAA - ZZZ) + 1 τριάδιο (AAAA). Λείπουν τίτλος, εἰσαγωγικά, πίνακας περιεχομένων ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ τὸ τέλος 3 φύλλα πού στὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἦταν τυπωμένη ἡ σ. 559 τῆς ὁποίας μέρος τουλάχιστο εἶναι ἀντιγραμμένο στὸ παράφυλλο. Λείπουν ἀκόμη οἱ σ. 183 - 192, 241 - 248, 553 - 556. Στὸ κάτω μέρος τῆς ἀρχῆς τῶν τετραδίων εἶναι τυπωμένος ὁ παρακάτω δείκτης γιὰ τὴ βιβλιοδεσία : *Conografo N. S.* (= Χρονογράφος Νικολάου Σάρου).

Ἄλλο ἀντίτυπο ἀκέφαλο, κολοβὸ, λειψὸ, στὴ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου.

9. Φίλιππος Ἡλιοῦ, Ὁ Ὀβίδιος τοῦ Πολυζῶη Λαμπαντζιάτη, *Σκουφᾶς* 7 (1981) 108 - 124.

10. Μιχαὴλ Σ. Κορδῶσης, Ἑλληνικὰ παλαιότυπα τῆς Μονῆς Παντοκράτορος Ἁγίου Ὁρους, *Κληρονομία* 11 (1979) 427 ἀρ. 7.

11. Γ. Λαδάς-Ἀθ. Χατζηδημοῦ, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 15 - 17 αἰ., Ἀθήνα 1976 ἀρ. 316.

Ἐκ τῶν γεγονότων τῆς σύγχρονης ἱστορίας ποῦ ἀναφέρονται : σ. 453 - 455 *Νέα Προσθήκη. Βασιλεία Σουλτάν Ἰμπραὶμ* [1640 - 1648]. σ. 456 - 459 *Θάνατος Σουλτάν Ἰμπραὶμ, Βασιλεία Σουλτάν Μεχμέτ* [1648 - 1687]. σ. 460 *Ἐκβολὴ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ ἀπὸ τὴν Βασιλείαν. Βασιλεία Σουλτάν Σουλεϊμάν Ἀδελφοῦ αὐτοῦ* [1687] *ἐπῆρε καὶ τὸ Πελιγράδι ἀπὸ σπαθί* [9 Ὀκτωβρίου 1690]. σ. 550 *Νέα Προσθήκη* [συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν δόγηδων τῆς Βενετίας, 1675 κ. ἐξ.]. Λεῖπουν ὁμως οἱ σ. 553 - 556 ὅπου θὰ ἦταν ἡ συνέχεια καὶ τὸ τέλος τοῦ καταλόγου. Τελευταῖο γεγονὸς ποῦ περιγράφεται στὴ σ. 52 εἶναι ἡ κατάληψη τῆς Κορώνης ἀπὸ τοὺς Βενετούς, 11 Αὐγούστου 1685.

Ἔτσι τὸ τελευταῖο γεγονὸς ποῦ τὸ λειψὸ ἀντίτυπο μᾶς δίνει εἶναι τῆς 9 Ὀκτωβρίου 1690 : μποροῦμε νὰ εἴμαστε σχεδὸν σίγουροι ὅτι τὸ ἀντίτυπο ποῦ ἐξετάζουμε εἶναι τῆς μαρτυρημένης ἔκδοσης τοῦ 1691.

Ἀπὸ τὶς πολὺ ἐνδιαφέρουσες προσθήκες γιὰ τὰ σύγχρονα γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀντιγράφου ἐδῶ ἀπὸ τὴ σ. 460 μία ποῦ θεωρῶ ὅτι μὲ ὕφος ποῦ θυμίζει βραχὺ χρονικὸ καταγράφει τὶς θέσεις καὶ τὶς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων¹² ὅσων μὲ κάποιο τρόπο συνδέονταν μὲ τὴ Βενετικὴ Πολιτεία καὶ ζούσαν τὰ γεγονότα τῆς περιόδου ποῦ ἄρχισε τὸ 1684 μὲ τὴ συμμαχία τοῦ Linz καὶ τὶς καταλήψεις ἑλληνικῶν χώρων ἀπὸ τὴ Βενετία. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ δὲν ἐπαναλαμβάνεται στὶς μεταγενέστερες γνωστὲς ἐκδόσεις τοῦ Ψευδοδωρόθεου :

Οὗτος [ὁ σουλτάν Σουλεϊμάν] ἂν καλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Βασιλείας του ἤρθε τὰ πράγματα εἰς μεγάλην σύγχυσιν διὰ τοὺς μεγάλους θριάμβους ὅπου ἔκαναν οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τῶν Τουρκῶν, δὲν ἔλειπεν ὁμως νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὴν Βασιλείαν του μερικὰ κάστρη τῆς Οὐγγρίας, τὰ ὁποῖα ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως εἶχε εἰς τοὺς ἀπερασμένους χρόνους τοῦ ἀρπάξῃ μὲ πόλεμον. Ἀνάμεσα δὲ εἰς τὰ ἄλλα τοῦ ἐπῆρε καὶ τὸ Πελιγράδι ἀπὸ σπαθί. Καὶ τούταις ὅλαις ταῖς νίκαις, ἤμπορῶ νὰ εἰπῶ, πῶς δὲν ταῖς ἔκαμαν τὰ ἄρματα τῶν Τουρκῶν, ἀλλὰ τὰ ἄσπρα, ἐπειδὴ πολλὰ τῶν Ἀρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονταν μέσα εἰς αὐτὰ τὰ Κάστρη, ἀποστατοῦντες ἀπὸ τὸν Βασιλέα διὰ μόνην κακὴν τως γνώμην, καὶ φιλαργυρίαν, ἢ ἀνοιγαν ταῖς πόρταις τῶν Κάστρων, καὶ ἔμπαζαν μέσα τοὺς Τούρκους, ἢ χωρὶς πόλεμον ἐβίαζαν τοὺς ἅπαντας εἰς παράδοσιν, καὶ στανικῶς τως. Ταῦτα δὲ ὅλα ἐγίνοντο, διὰ τὸ ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχεν ὅλα του τὰ στρατεύματα κατὰ τοῦ Ριγὸς τῆς Φραντζας, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε μέγαν πόλεμον. Ἐλπίζομεν ὁμως εἰς τὸν παντοδύναμον Θεόν, ὅτι τὸν ἐρχόμενον χρόνον θέλει ἔχει τόσα στρατεύματα, ὅπου θέλει

12. Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Χρησμολογικὸ εἰκονογραφημένο μονόφυλλο τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα, *Μνήμων* 7 (1978 - 79) 56 - 57.

ταπεινώσει τὴν ἐπηρμένην ὄφρὸν τῶν ὑπερηφανομένων Τουρκῶν, καὶ νὰ τοὺς βιάσῃ ἀκομὴ μὲ μεγάλην τως χύσιν αἵματος νὰ ἀνταποδώσουν τὰ τῶν Χριστιανῶν, ὄντες αὐτοὶ ἀνάξιοι τῶν αὐτῶν, ὡς μισόχριστοι, καὶ βάρβαροι.

Γλυκῆς 1743 - 1750

Ἡ σύγκριση τῶν ἀντιτύπων τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης δείχνει ὅτι οἱ ἐκδόσεις ἐγίναν μὲ τὶς ἴδιες τυπογραφικὲς πλάκες ἢ ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ 1750 ἀποτελεῖ τεχνητὸ ἐκσυγχρονισμό τῆς ἔκδοσις τοῦ 1743.

Γλυκῆς 1752

Ἡ βιβλιογράφηση¹³ ἐγίνε ἀπὸ ἀκέφαλο ἀντίτυπο καὶ ἡ χρονολόγησὴ τοῦ ἀπὸ τὸν τελευταῖο δόγη τῆς Βενετίας ποὺ ἀναφέρεται : Φραγκίσκος Λορεδάνος 1752 - 1762. Εἶναι πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ ἀκέφαλο ἀντίτυπο τῆς ἔκδοσις τοῦ Γλυκῆ 1761. Ἄν αὐτὸ δὲν συμβαίνει ἔχουμε ἀντίτυπο ἄγνωστης ἔκδοσις τοῦ 1752 - 1760.

Στὸ Σπουδαστήριο Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπάρχει ἀντίτυπο ἀκέφαλο, κολοβὸ καὶ λειψὸ ποὺ πρέπει νὰ ἀνήκει σὲ ἔκδοσις τῶν χρόνων 1752 - 1760 : ἡ σύγκρισή του μὲ τὰ δύο γνωστὰ ἀντίτυπα τῆς ἔκδοσις τοῦ 1761 ἔδειξε ὅτι ὑπάρχουν διαφορὲς στὴ στοιχειοθεσία καὶ σελιδοποίηση τῶν εἰσαγωγικῶν κειμένων καὶ τοῦ Πίνακα περιεχομένων ἀλλὰ ὄχι καὶ στὸ σῶμα τοῦ βιβλίου ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἔνθετες σελίδες 460β - ε ποὺ ἔχει ἡ ἔκδοσις τοῦ 1761 μόνο.

Γλυκῆς 1761

Στὰ ἀντίτυπα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ κ. Κώστα Σ. Στάικου ἀνάμεσα στὶς σ. 460 καὶ 461 ὑπάρχει ἓνα δίφυλλο ἀριθμημένο 460β - 460ε : *Τέλος τῆς Βασιλείας τοῦ Σουλτάν Ἀμουράτη. Βασιλεία Μεχμέτη, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ἀκολουθοῦν σημεῖωματα γιὰ τοὺς σουλτάνους Ἀχμέτη, Μουσταφᾶ, Μεχμέτη, Μαχμούτ, Ὀσμάνην, Μουσταφᾶ «Μουσταφᾶς [...] ἐκάθισεν εἰς τὸν θρόνον ἐν ταῖς λ' Ὀκτωβ. μηνῶν καὶ βασιλεύει ἕως τὴν σήμερον ὅπου εἶναι ἀφξά».*

Ἡ τετρασέλιδη ἔνθετη προσθήκη ἀνταποκρίνεται στὴν ἐξαγγελία τοῦ τίτλου, ποὺ εἶναι μάλιστα τυπωμένη ἐκεῖ μὲ μικρότερα στοιχεῖα : *Μετὰ καὶ τῆς προσθήκης τῶν ἀκολούθων Σουλτάνων ἀπὸ τοὺς ἀχδ' ἄχρι τοὺς ἀφξά' εἰς φυλλ. νξ' 460* καὶ ἐκσυγχρονίζει τὸ βιβλίον καθὼς οἱ προηγουμένους ἐκδόσεις τοῦ Γλυκῆ καὶ τοῦ Ἀνδρέα Ἰουλιανοῦ σταματοῦσαν τὴν περιγραφή τῶν γεγονότων τῆς τουρκικῆς ἱστορίας στὸ 1603, ἀντίθετα μὲ τὴν ἔκδοσις Σάρου τοῦ 1691 ποὺ περιέγραφε γεγονότα μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τετρασέλιδο εἶναι ἔνθετο πρέπει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τυπώθηκε γιὰ νὰ ἐκσυγχρονίσει μιὰ παλιότερη ἔκδοσις ποὺ πρέπει νὰ ἐγίνε

13. N. G a i d a g i s, Catalogul cartilor Grecesti de la Biblioteca Centrala Universitara "M. Eminescu"—Iasi, τ. II Γιάσι 1975 σ. 134.

μετά το 1752. Λίγες νομίζω ότι είναι οι πιθανότητες να πρόκειται για την έκδοση στην οποία ανήκει το αντίτυπο του Σπουδαστηρίου Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας που αναφέραμε παραπάνω και μένει να εξεταστεί το αντίτυπο που υπάρχει στο Γιάσι, όπως σημειώθηκε.

Έκείνο που πρέπει να τονίσουμε είναι ότι ο τεχνητός εκσυγχρονισμός φαίνεται ότι άποφασίστηκε την τελευταία στιγμή και μετά την έκτύπωση της σελίδας τίτλου ή όποια δέν καταστράφηκε αλλά συμπληρώθηκε άτεχνα. Έτσι αν οι υποθέσεις μας είναι σωστές ο τεχνητός εκσυγχρονισμός περνά από τα ακόλουθα στάδια: I έκδοση 1752 - 1760, II έκδοση 1761 που μπορεί να προέρχεται από ανατύπωση ή τεχνητό εκσυγχρονισμό της προηγούμενης (I) που ίσως δέν πρόλαβε να κυκλοφορήσει, III έκδοση του 1761, με το ένθετο δίφυλλο και την άτεχνη προσθήκη στον τίτλο, που είναι τεχνητός εκσυγχρονισμός της (II).

Αν θέλαμε να αναζητήσουμε τα αίτια του εκσυγχρονισμού του βιβλίου θα έπρεπε πρώτα να σταθούμε και να σημειώσουμε την πύκνωση των ιστορικών βιβλίων που βγαίνουν στη Βενετία αυτά τα χρόνια στα ελληνικά:¹⁴ βιβλία νεωτερικά και βιβλία παραδοσιακά. Ανάμεσα στα τελευταία και ο *έλληνας χρονογράφος* του Ψευδοδωρόθεου, που εκσυγχρονίζεται το 1761 και ο *αραβικός χρονογράφος*, ή *Έπιτομή Ίεροκοσμική* του Νεκταρίου Ίεροσολύμων, που εκσυγχρονίζεται το 1770 με την προσθήκη περί των νεότερων Αρχιεπισκόπων του Σινά μέχρι το 1759. Η προσθήκη αυτή πρέπει να είναι πρωτοβουλία του Σπυρίδωνος Παπαδοπούλου, ο οποίος είναι επιμελητής της έκδοσης του 1770 (και όχι ο Σπυρίδων Μίλιας).¹⁵ Αν αναζητήσουμε ονόματα για τον εκσυγχρονισμό του Ψευδοδωρόθεου του 1761 εκτός από τον Παπαδόπουλο (που τον βρίσκουμε διορθωτή στο Γλυκή μόνο από το 1767) θα σημειώναμε τα ονόματα του Ίωάννη Στάνου και του Σπυρίδωνος Μίλια (επιμελητή της έκδοσης του 1767) οι οποίοι αυτά τα χρόνια είναι συμπληρητές ή μεταφραστές ιστορικών βιβλίων και συνεργάζονται με τον Γλυκή.

Γλυκής 1767

Στον τίτλο σημειώνεται: *και των ακόλουθων Σουλτάνων άχρι του παρόντος χρόνου αφή*. Στις σ. 461 - 464 ενσωματώνονται οι σ. 460 β - ε

14. Κ. Θ. Δημαράς, *Ίστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1975 σ. 157 - 158.

15. Για τον «εκσυγχρονισμό» της *Έπιτομής* (1770) βλ. Μ. Ι. Μανούσακας, *Η «Έπιτομή της Ίεροκοσμικής Ίστορίας» του Νεκταρίου Ίεροσολύμων και αι πηγαί αυτής*, *Κρητικά Χρονικά* 1 (1947) 297 - 298, όπου σημειώνεται ότι ο «εκσυγχρονισμός» ακολουθεί εκείνον του *Προσκνηταρίου* του Σινά, 1768. Η συνάδελφος κυρία Ίωάννα Πετροπούλου παρατήρησε και μου ανακοίνωσε ότι στον τίτλο των αντιτύπων, που σημειώνει ο βιβλιογράφος της έκδοσης του 1770 της *Έπιτομής*, αναγράφεται διορθωτής ο Παπαδόπουλος και όχι ο Μίλιας που επιμελήθηκε την προηγούμενη έκδοση 1758.

τῆς ἔκδοσης τοῦ 1761 (τὸ ἴδιο φαίνεται νὰ ἔγινε καὶ στὴν ἔκδοση Θεοδοσίου 1763), μὲ μόνη ἀλλαγὴ τὴν χρονολογία στὸ τέλος : *ἕως τὴν σήμερον ὅπου εἶναι ἀψξή'*, ἀντὶ ἀψξά' πὺ ἐγραφε ἡ προηγούμενη ἔκδοση τοῦ 1761. Ἡ ἔκδοση λοιπὸν τοῦ 1767 κυκλοφόρησε τὸ 1768.

Γλυκῆς 1778

Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀντίτυπο τῆς Μονῆς Λειμῶνος Λέσβου πὺ ἔγινε ἡ βιβλιογράφηση¹⁶ σημειῶνω τὴ σελιδαρίθμηση (μικροταινία στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν ΕΙΕ) : σ. 52 + 551 + 1 λευκή.— 5 δυάδια (a - e) + 1 τριάδιο (t) + 34 τετράδια (A - Z, Aa - Ll) + 1 τριάδιο (Mm). Ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο λείπουν οἱ σ. 5 - 6 τοῦ πρώτου μέρους.

Θεοδοσίου 1805

Ἡ μεγάλη χρονικὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴ δεύτερη καὶ τελευταία γνωστὴ ἔκδοση τοῦ Θεοδοσίου 1805 καὶ τὴν πρώτη τοῦ 1763 καθὼς καὶ ἡ ἀναγραφὴ τῆς στὸν κατάλογο Θεοδοσίου τοῦ 1802 (βλ. ἐδῶ σ. 351 - 354) : *Χρονογράφος μετὰ προσθήκης νέας τῶν Τουρκῶν Βασιλείων Lit. 8.0* θὰ μὲ ἔκαναν νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ὑπάρχει μιὰ τουλάχιστον λανθάνουσα καὶ ἀβιβλιογράφητη ἔκδοση Θεοδοσίου. Βέβαια ἡ ἀναγραφὴ μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται καὶ σὲ ἔκδοση τοῦ Γλυκῆ ἀφοῦ στὸν κατάλογο τοῦ 1802 ἔχει τὴν ἴδια ἀναγραφὴ μὲ τὴν προσθήκη : *ἕως τοῦ νῦν*. Ἀλλὰ καμμία ἀπὸ τίς γνωστές μας ἐκδόσεις δὲν περιγράφει γεγονότα τῆς τουρκικῆς ἱστορίας μετὰ τὸ 1774.

Γλυκῆς 1806

Τὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης Ἑλληνικῆς Κοινότητος Τεργέστης 244 (663) ἀπὸ τὸ ὅποιο ἔγινε ἡ βιβλιογράφηση τῆς ἔκδοσης¹⁷ ἔχει τὴν παρακάτω σελιδαρίθμηση : σ. 44 + 555 + 1 λευκή.— 4 δυάδια (a - d) + 1 τριάδιο (e) + 34 τετράδια (A - Z, Aa - Ll) + 1 τριάδιο (Mm).

β' Κιγάλας

Ὁ Legrand (1894) περιέγραψε¹⁸ ἀπὸ αὐτοψία τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου *Νέα Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν* τοῦ Ματθαίου Κιγάλα, πὺ ἔγινε στὴ Βενετία τὸ 1637 ἀπὸ τὸν τυπογράφο Ἀντόνιο Ἰουλιανό. Ὁ Δημοσθένης Ρουσσος (1939) ἀμφισβήτησε¹⁹ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἔκδοσης τοῦ 1637 παραβάλλοντας τὰ στοιχεῖα τῆς περιγραφῆς τοῦ Legrand μὲ ἀντίτυπο τῆς ἔκδοσης τοῦ 1650 τοῦ ἴδιου βιβλίου πὺ μελέτησε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρου-

16. Θ ω μ ἄ ς Ι. Παπαδόπουλος, Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Ὁ Ἑρμηνεύτης 14 (1977) 178 ἀρ. 79.

17. Ὁ λ γ α Κατσαρδῆ, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863 Προσθήκες - Συμπληρώσεις, Ὁ Ἑρμηνεύτης 13 (1976) 141 ἀρ. 6630.

18. E. Legrand, Bibliographie Hellénique, 17 αἰ. τ. I Παρίσι 1894 ἀρ. 263.

19. D. Russo, Studii istorice Greco - Române, τ. I Βουκουρέστι 1939 σ. 87 - 91 καὶ πίν. 10.

μανικῆς Ἀκαδημίας. Τὶς ἀπόψεις τοῦ Ρούσσου υἱοθέτησε ὁ Δημήτριος Β. Οἰκονομίδης (1959)²⁰ καὶ τὸ μπέρδεμα αὐτὸ διατηρήθηκε ὡς σήμερα.

Στὴν πραγματικότητα ἔχουμε δύο ἐκδόσεις τοῦ 1637 καὶ τοῦ 1650 καὶ καθεμιά τους, κατὰ τὸ παράλληλο καὶ τοῦ Ψευδοδωροθέου, περιγράφουν γεγονότα μέχρι καὶ τὴν ἐκδόσή τους. Ἡ στοιχειοθεσία καὶ ἡ σελοδοποίηση εἶναι διαφορετικὴ.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ρούσσου (σ. 89) εἶναι ὅτι στὴν ἐκδοση τοῦ 1650 σ. 189 σημειώνεται: *Τέλος τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ρώμης, ὅσοι ἐβασίλευσαν εἰς αὐτὴν ἕως τὴν παροῦσαν ἐγγρονήαν 1650 ἀπὸ Χριστοῦ*. Ἀλλὰ στὴ σ. ρπθ' τῆς ἐκδοσης τοῦ 1637 διαβάζουμε τὰ ἴδια μὲ τὴ χρονολογία *αχλς'*.

Ὁ τελευταῖος σουλτάνος ποὺ ἀναγράφεται στὴν ἐκδοση τοῦ 1637 εἶναι ὁ Μοράτης ποὺ ἀνέβηκε στὸ θρόνο τὸ 1623 ἐνῶ στὴν ἐκδοση τοῦ 1650 ὁ Μεχμέτ, ποὺ ἀνέβηκε στὸ θρόνο τὸ 1648. Στὴν ἐκδοση τοῦ 1637 ἀναφέρεται τελευταῖος δόγης ὁ Φραγκίσκος Ἔριτζος (1631 -) ἐνῶ στὴν ἐκδοση τοῦ 1650 ὁ Φραγκίσκος Μολίνος (1645 -).

Ἀπὸ τὴ σελίδα τίτλου τοῦ ἀντιτύπου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ποὺ δίνει ὁ Ρούσσο, τὶς φωτογραφίες τῶν τριῶν πρώτων καὶ τῶν τριῶν τελευταίων σελίδων τοῦ ἴδιου ἀντιτύπου, ποὺ μοῦ παραχώρησε ὁ κ. Φίλιππος Ἡλίου, ὁ ὁποῖος εἶχε περιλάβει τὴν περιγραφή τῆς ἐκδοσης τοῦ 1650 στὸ ὑπὸ ἐκδοση βιβλίο του *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* τ. Β' καὶ ἀπὸ ἓνα ἀντίτυπο ἀκέφαλο καὶ κολοβό, ποὺ μοῦ ὑπέδειξε ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Ν. Φραγκίσκος, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου (σύγκριση τοῦ ἀντιτύπου τῆς Πάτμου μὲ ἐκεῖνο τοῦ Βουκουρεστίου ἔκανε γιὰ χάρη μου ἡ κυρία Ὑλγα Ciscangi μὲ βάση φωτογραφίες ποὺ τῆς ἔστειλα στὸ Βουκουρέστι), περιγράφω τὴν ἐκδοση τοῦ 1650:

Ν Ε Ἐ Σ Υ Ἐ Ν Ω Ψ Ι Σ

ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

ἈΡΧΟΜΕΝΗ ἈΠΟ ἘΚΤΙΣΕΩΣ ΚΟΣΜΟΥ,

καὶ λήγουσα ἕως τῆ νῦν Ἐχρονία:—

Περιέχει δ' ἔτι, καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεταγραμμένην ἀπὸ τὴν Τουρκογραιτζιαν. Καὶ περὶ τῶν Βασιλέων, καὶ Πατριαρχῶν πῶς ἐκυβέρνησεν ὁ καθ' εἷς, τὴν Βασιλείαν, καὶ τὸν Οἰκουμηνικὸν Θρόνον. Καὶ πόσοι Βασιλεῖς Γῆσμαηλίται τὴν ὥρισαν ἕως τὴν σήμερον:—

Ἐτι δὲ περιέχει τὴν Διάλεξιν τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου μὲ τὸν Ζαμβρὴν τὸν Μάγον.

²⁰ Δημήτριος Β. Οἰκονομίδης, «Χρονογράφου» Δωροθέου τὰ λαογραφικά, *Λαογραφία* 18 (1959) 139 - 140.

Και περί τῶν ἁγίων, καὶ Οἰκουμενικῶν, ζ'. Συνόδων, πότε καὶ ποῦ, καὶ κατὰ τινων ἔγιναν. Μετὰ καὶ τινων ἀντιρρήσεων ὠφελιμωτάτων:—

Ἔτι δὲ καὶ περί τοῦ ἁγίου Πάσχα, πότε καὶ μετὰ ποιῶν τρόπων ἐδογματίσθη νὰ γίνεται :

Καὶ περί τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων, ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποδείξεις :

Καὶ περί τῆς Βενετίας πότε ἐκτίσθη, καὶ πόσοι Δούκιδες τὴν ὥρισαν

Καὶ περί τῶν Ὀφικίων τοῦ Βασιλικοῦ Παλατίου. Συναγθέντα ἀπὸ πολλῶν Ἱστορικῶν Βιβλίων. Καὶ μεταφρασθέντα εἰς πεζὴν φράσιν:—

Παρά τοῦ Εὐλαβεστάτου ἐν Ἰερεῦσι, Κυρίου Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου, Εἰς κοινὴν ὠφέλειαν:—

Ἔτι δὲ ἐτυπώσαμεν, καὶ τὴν χεῖρα, διὰ νὰ εὐρίσκη ὁ βουλόμενος τὸν κάθε Μῆνα εἰς ποῖαν ἡμέραν τῆς εὐδομάδος ἀρχίζη. Μὲ τὴν ὁποῖαν εὐκόλα εὐρίσκη ὁ καθ' εἷς, καὶ τὸ ἅγιον Πάσχα μὲ τὴν Ἐρμηνείαν ὅπου ἐσημειώσαμεν:—

Con Licenza de'Superiori, e Priuilegio:—

[σῆμα τοῦ τυπογράφου 0.045 × 0.06]

Ε'ΝΕΤΙ'ΗΣΙΝ, Παρὰ Γ'ωάννη Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ:— Ἔτει κυρίου αχν'

8ο φ. 10 χάρ + σ. φκη'.— 1 πεντάδιο (α) + 33 τετράδια (Α - Ζ, Αα - Κκ).

Βιβλιοθήκη Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας

Βιβλιοθήκη Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου (λείπουν: ἡ σ. τίτλου καὶ οἱ σ. φκζ' - φκη')

Harvard College Library²¹

Τὰ περιεχόμενα τῶν ἐκδόσεων 1637 καὶ 1650 :

φ 1 ^τ τίτλος, φ 1 ^ν λευκὸ	φ 1 ^{τ-ν} λευκὸ
φ 2 ^τ Τῷ θεοφιλεστάτῳ Βαλλερνανῷ	φ 2 ^τ τίτλος, φ 2 ^ν λευκὸ
φ 2 ^ν Τοῖς ἐντευξομένοις---Κιγάλας Μαῖω	φ 3 ^τ Τῷ θεοφιλεστάτῳ Βαλλερνανῷ
ιβ' ἀγλζ'	φ 3 ^ν Τοῖς ἐντευξομένοις---Κιγάλας Μαῖω
φ 3 - 10 ^τ Πίναξ τῶν περιεχομένων	ιβ' ἀγλζ'
φ 10 ^ν λευκὸ	φ 4 - 10 Πίναξ τῶν περιεχομένων
σ. α' - φκη' Νέα Σύνοψις	σ. α' - φκη' Νέα Σύνοψις

2. Γιά τὴν τυπογραφία Θεοδοσίου

α' Ἀθησαύριστος κατάλογος τοῦ 1802

Στὸ βιβλίον *Travels in various countries of Europe Asia and Africa by Edward Daniel Clarke LL. D. part II, Graece Egypt and the Holy Land, Section II*, Λονδίνο 1814, Appendix III σ. 811-814, ἀναδημοσιεύεται κατάλογος τῆς τυπογραφίας Θεοδοσίου, ἡ ὁποία λειτούργησε στὴ Βενε-

21. ENRO LAYTON, The Modern Greek Collection in the Harvard College Library, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ *Harvard Library Bulletin* τ. 19, τχ 3 Ἰουλίου 1971 σ. 21.

τία (1755-1820).²² Ο κατάλογος του 1802 δὲν μᾶς ἦταν οὔτε ἔμμεσα γνωστός και τὴν ὑπόδειξή του ὀφείλω στὸν γιατρὸ κ. Ἀριστοτέλη Κ. Σταυρόπουλο ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ ἀνατύπωση στὶς σ. 351 - 354.

Στὴν ἀναδημοσίευσή του ὁ Clark προσπάθησε νὰ διατηρήσει τὴν τυπογραφικὴ ἐμφάνιση ποὺ εἶχε ὁ κατάλογος στὴν αὐτοτελή του μορφή. Συγκρίνοντάς τον μὲ τοὺς ἄλλους γνωστούς καταλόγους τοῦ Θεοδοσίου μποροῦμε νὰ υποθέσουμε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα φυλλάδιο 8 σελίδων. Μαζὶ μὲ τὰ προλογικὰ του ἴσως ἔφτανε τὶς 12 σελίδες (1 ἑξάδιο).

Ἀφήνοντας γιὰ ἄλλη εὐκαιρία τὸν λεπτομερῆ σχολιασμὸ τοῦ καταλόγου σὲ συνδυασμὸ και μὲ τοὺς ἄλλους καταλόγους τοῦ Θεοδοσίου και τῶν ἄλλων τυπογράφων - βιβλιοπωλῶν τῆς Βενετίας σημειῶνω ὅτι ὁ κατάλογος εἶναι και βιβλιοπωλικὸς ἀφοῦ περιέχει και τοὺς τίτλους βιβλίων ποὺ τυπώθηκαν και σὲ ἄλλα τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας και τῆς Βιέννης ἀπὸ τὸ 1745 ὡς τὸ 1802.

Στὸν κατάλογο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀβιβλιογράφητο *Μηρολόγιον τοῦ ἔτους 1802* ἀναγράφονται και δύο βιβλία - συμπιλήματα : ἐννοῶ τὰ βιβλία ἐκεῖνα μὲ τὸν γενικὸ περιγραφικὸ τίτλο, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν συρραφὴ δύο ἢ περισσότερων βιβλίων ποὺ κυκλοφόρησαν αὐτοτελῶς και κατὰ τὴ συρραφὴ τους συχνὰ διατήρησαν και τοὺς τίτλους τους. Ἡ σύνθεση τῶν συμπιλημάτων ἦταν ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση τοῦ ἐκδότη γιὰ τὸ τί ζητοῦσε τὸ ἀγοραστικὸ κοινὸ ἀλλὰ και ἀπὸ τὰ ἀδιάθετα ἀποθέματα τῶν βιβλίων.

Τὰ δύο συμπιλήματα εἶναι :

1. *Αἰσώπων Βίος, και Μῦθοι Ἑλληνικὴ μετὰ προσθήκης τῆς Χρηστοθεΐας Ἀντωνίου τοῦ Βοζαντίου.*

Τὴν ἴδια ἀναγραφὴ συναντοῦμε και στὸν Κατάλογο Γλυκῆ 1802. Οἱ πρῶτες ἐκδόσεις, αὐτῆς τῆς μορφῆς τοῦ συμπιλήματος, ποὺ γνωρίζουμε :²³ Θεοδοσίου 1811, Γλυκῆς 1813.

2. *Ἀμμωνίου περὶ διαφορῶν λέξεων.*

Ὁ Ἀμμώνιος ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ βιβλίου *Σταχνολογία τεχνολογικὴ* τοῦ Βησσαρίωνα Μακρῆ. Οἱ γνωστὲς ἐκδόσεις τοῦ Ἀμμωνίου : Θεοδοσίου 1804, Γλυκῆς 1799, 1804, 1813. Τὰ ἴδια χρόνια τυπώνεται και ἡ *Σταχνολογία* μὲ σπασμένη τὴν σελιδαρίθμηση γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ Ἀμμώνιος νὰ αὐτονομεῖται : Ἡ *Σταχνολογία* ποὺ κυκλοφόρησε ὁ Θεοδοσίου τὸ 1800 ἔχει σελίδες 220 + 100. Οἱ 100 σελίδες εἶναι πιθανὸ μὲ δικό τους ἐξάφυλλο νὰ ἀποτελέσαν τὸν Ἀμμώνιο ποὺ λανθάνει ἀλλὰ ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τοῦ Θεοδοσίου τοῦ 1802.

22. Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου και τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755 - 1824), Ἀθήνα 1969.

23. Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1536 - 1799), *Θησαυρίσματα* 14 (1977) 152 - 153 : ἀναγραφὴ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Αἰσώπου.

APPENDIX, N° III

N° III.

THE following CATALOGUE is inserted by way of SURVEY of the PRESENT STATE of LITERATURE in GREECE. It contains a LIST of BOOKS in the HELLENIC and in the ROMANIC LANGUAGES, printed at VENICE at the Press of THEODOSIUS of YANINA, with their Prices in Venetian Lira and Soldi. The Number has of course augmented since the period of the Author's return to England

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΒΙΒΑΙΩΝ ἙΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝ

Τῆς Τυπογραφίας τῷ Πάτρι Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωνανίτου.

Ἐπιτηρ. αὐτῷ. 1802. φ. 16.

	Lir Sol		Lir. Sol.
'ΑΓΙΑΣΜΑΤΑΡΙΟΝ μέγα, ἧτοι Ἑλλογιή ἐκ τοῦ Ἐνχολογίου. μετὰ νέας προσθήκης	3. 0	Ἄνθος Χαρίτων Νίων εἰς Ἱταλικήν, καὶ ἀπλὴν Ῥωμαϊκὴν φράσιν	1. 10
— Ἐτερον μικρόν	1. 10	'Ανθολόγιον, νεοτυπωθὲν ἐπιρρυθμιμένον εἰς τὰ ἑλλητικῆ τῶν ἄλλων τύπων	16. 0
'Ακολουθία τοῦ Ἁγίου Χαλαράμπου	1. 10	'Αόρατος Πόλεμος	6. 0
— Ἐτέρα ἁγίου Νικολάου	1. 0	'Απόστολος νεοτυπωθεὶς, καὶ κυλάει δειμένος εἰς περὶ φίνος	6. 10
— Ἐτέρα ἁγίου Μιχαήλ	1. 0	— Ἐτερος ὀρεινός	5. 10
— Ἐτέρα τῶν ἁγίων Μαρτύρων Τιμοθέου, καὶ Μαύρας	1. 0	'Απολλώνιος Τύρον διὰ στίχων ἀπλῶν	0. 10
— Ἐτέρα τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Δοσδρου	1. 0	Βίος Αἰσώπου εἰς ἀπλὴν φράσιν	0. 15
— Ἐτέρα τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐπισκόπου Αἰγίνης	1. 10	Βοσκοπούλα ἢ εὐμορφὴ	0. 4
— Ἐτέρα τοῦ ὁσίου καὶ θεοφύρου Πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους τοῦ νέου	1. 0	Βοσπορομυχία διὰ στίχων κοινῶν περιγραφουσα τὸ κατὰ στενον τῆς Κωνσταντινουπόλεως	2. 0
— Ἐτέρα τῆς ὁσίας Μητρὸς ἡμῶν Θεοῦ ἰάρας τῆς Βασιλίσσης	1. 0	Γαῖδάρων, Λύκων, καὶ Ἄλιου τοῦ καὶ Ἰνον προσητάτος διήγησις ἀστέια	0. 4
Αἰνῶπου Βίος, καὶ Μῦθοι Ἑλληνιστὶ μετὰ προσθήκης τῆς Χριστοθεΐας Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου	3. 0	Γεωργικόν, ὅπου περιέχει ἱερηνείας διαφόρων Γεωργίων Λεξικόν τὸ Τετραγλωσσον, νεωστὶ τυπωθὲν, πρὸς μὴν μετὰ τῶν ἄλλων γραμματικῶν, πλουτισμένον μετὰ τὰς κλίνας ἀναγκαίας, ἱστορίας καὶ μυθολογίας εἰς ἑκαταί, ταῖς λέξεις ὅπου ἀνήκουσι, πρὸς περι-	3. 0
— Ἐτερον μετὰ καὶ τοῦ Θεωφράστου	3. 10		
'Αλεξάνδρου τῷ Μακιδόνου ἱστορία εἰς στίχων	1. 0		
'Αμαρτυρῶν Σατηρίας, νεοτυπωθὲν	7. 0		
'Αμύντα τοῦ Τάσου Τραγωδία	2. 0		
Ἀμύντου περὶ διαφόρων Λέξων	1. 10		

σοτεραν καταλείπειν τὸν νόηματο, τῆ	16. 0	Ἐκλογίων, νισσὶ τυπωθῆν	16. 0
λίτως, μὴ τὰς ὁμοιότητας τῶν θεῶν, μὴ		Ἐπιμολόγιον, νισσὶ τυπωθῆν	3. 0
παρατίγματα, κατὰ κάσαι λέγει, καὶ		Ἐυρολογιον, νισσὶ τυπωθῆν	4. 0
μὴ ἄλλους τινὰς καθορισμοὺς χωρὶς συγ-		Ἐπιστολάριον μὴ μίαν προσθήκην πολλὰ περι-	
κατάβασι	80. 0	ιτηγόν, καὶ χρήσιμον	3. 0
Γλιζόνιος περὶ ἀριθμητικῆς μεθόδου	3. 10	Ἐπιστολαὶ εἰς στίχων ἀπλῶν κατὰ τῆς ὑπηρε-	
Γνωμικὰ παλαιῶν τινῶν Φιλοσόφων εἰς ἀπλήν		φρασίαν	0. 12
φράσει	1. 10	Ἐρμηνεῖαι Εὐαγγελίου περὶ Μιμήσιως Χριστοῦ	5. 0
Γνωμολογικὸν Γερσοδορᾶ, νισσὶ τυπωθῆν	0. 15	Ἐρωτόκριτος, νισσὶ τυπωθῆν	3. 10
Γραμματικὴ τοῦ Λασκάρως μετὰ προσθήκην		Ἐρωφίλη Τριφυλίου εἰς στίχων	1. 10
καὶ καθολισμῶν ἰστίματος	4. 0	Ἐλεγχος κατὰ ἀθίων καὶ ὑποσιδῶν ἐν Τόμ.	
Γραμματικὴ Ἑλληνικῆ Ἀντωνίου Κατηφόρου	3. 10	ἔσω	10. 0
Γραμματικὴ Βισσαρίωνος	3. 0	Εὐσταθίου, τὸ καθ' ὑμῆμεν καὶ ὑμῆμεν	
Γραμματικὴ Θεοδώρου Γαζῆ Βιβλία Τέσσαρα	3. 0	ἱεῖμα	8. 0
Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν Ἐπιστημῶν ἢ		Ἐγχειρίδιον τῆς τῶν ζῶων οικονομίας	2. 0
σύντομοι. Ἀνάλυσις τῆς πειραματικῆς		Εὐαγγέλιον, ὑπορθωμένων εἰς πολλὰ ἑλλειπῆ,	
νισσῶν φιλοσοφίας συγγραφείσα μὲν		μὴ τὰ Κανόνια τοῦ Πατριάρχου Ἱερο-	
παρὰ τοῦ Ἁγγελίου Βενιαμὴν Μαρτίου,		σολύμων Χρυσάσθου τοῦ Νοταρᾶ	24. 0
μετεπιχθεῖσα εἰ εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλ-		Ἐτερον χρυσῶν	32. 0
λῶνων Διαλέκτων παρὰ Ἀνθίμου γαζῆ		Εὐχολόγιον μέγα νισσὶ τυπωθῆν	16. 0
τοῦ ἀρχιμανθιῖτου εἰς 2 τόμους. Βιέννη,			
1799. εἰχως συγκατάβασι	16. 0	Ζητήματα διάφορα Θεολογικὰ τοῦ μεγάλου	
Διακονικόν, νισσὶ τυπωθῆν	2. 0	Ἀθανασίου	0. 10
— Ἐτερον μὴ πιεζῆ	3. 0	Ἡ Ἐξάβιβλος (εἰς κοινὴν γλῶσσαν μετα-	
Διάκρισις εἰς τὸ ποίημα τοῦ Βολτέρ	3. 0	φραθεῖσα) Κωνσταντίνου Ἀρμινσπόλου.	
Δι' ασκαλία Χριστιανικῆ	0. 4	Τὰ νῦν αὐξυνθεῖσα μετὰ Ἀποστολικῶν,	
Διδασκαλία περὶ τοῦ Θεόπου τῆς Ρώμης κατὰ		Συνοδικῶν, καὶ Πατερικῶν Κανόνων	18. 0
τὴν γνώμην τῶν Φραντζέζων. Τόμ. α'.	3. 0	Ἠθικὴ περιήγησις Κύρου βασιλέως Περσῶν	8. 0
— Ἐπίστα τῆς Γαλλικανικῆς Ἐκκλησίας,			
Τόμ. β'.	3. 0	Θέατρον Πολιτικὸν μεταγλωττισθῆν ἐκ τῆς	
Διήγησις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, περι-		λατινέως εἰς τὴν κοινὴν Διαλέκτων παρὰ	
ίχουσα τὸν βίον, τοὺς πολέμους, τὰ κατ-		τοῦ ὑψηλωτάτου ἀθέντου Οὐγκροβλα-	
ορθώματα, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ	1. 10	χίας Νικολάου Μαυροκοδράτου. Τριττὴ	
Διογίνους Λαιρτίου περὶ Βίων, Δογματῶν καὶ		ἑισορθωμένη ἑκδοσις Βενετῆ εἰχως συγ-	
Ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδαι-		καταβασίεν τινα	15. 0
μυσάντων Βιβλία ἑξέα. Φιντῆσι 1798		Θεωρία Χριστιανικῆ	1. 10
εἰς ὄγκον εἰχως συγκατάβασι	16. 0	Θεσαυρὸς Δαμασκηνοῦ νισσὶ τυπωθῆν	8. 0
Ἐξομαίρια, ἢ οἱ Ἐνιαύσιοι Βίβλος, περι-		Θεοφράστου Ἠθικὸν χαρακτήρες εἰκοσιτέσσαραι	0. 10
ίχουσα ὅλην τὴν ἀκολουθίαν τοῦ χρό-		Θεοφιλάκτου Βουλγαρίας ἑρμηνεῖα εἰς τὰ	
νου, ἢ οἶον τὸ Πρόλογιον, τὸ Ψαλτή-		τίσσαρα ἑρᾶ Ἐὐαγγέλια χωρὶς τινα	
μιον, τὴν Παρακλητικὴν, τὸ Ἀνθολόγιον,		κατεβασμῶν	30. 0
τὸ Τριψύδιον, τὸ Πεντηκοστήριον, τὰ		Θεωτικόν	3. 0
τρεῖς Λειτουργίαι, καὶ τὰ ἀνεγκαιότερα		Θεοσία τοῦ Ἀβραάμ εἰς στίχων ἀπλῶν	0. 10
τοῦ Εὐχολογίου	70. 0	Ἰζία τοῦ ἀληθοῦς Μισανσῶτος	3. 0

APPENDIX, N° III.

813

	<i>Lir. Sol.</i>		<i>Lir. Sol.</i>
Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς ἀπὸ ἐπίσεως Κόσμου ἕως τοῦ ἐσχάτου καιροῦ μας, εἰς Τό- μου ε'. (χωρὶς συγκατάβασιν)	60 . 0	Μωρίς Ἱστορία	1 . 0
Ἱστορία Πολέμου ἀναμιταῶν Ῥωσσίας, καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πατρᾶς, εἰς Τόμου εξ φρασίην εἰς Τόμου τρεῖς	21 . 0	Μυθολογικὸν Ἀραβικὸν ἦτοι ἐξακολουθήσει τῆ χιλιετίας εἰς Τόμου τέσσαρας	22 . 0
Ἱστορία Ἐκκλησιαστικῆς Μελετιῶν εἰς ἀπλήν φρασίην εἰς Τόμου τρεῖς	60 . 0	Ναυτικῆς θεωρητικο-πρακτικῆς Ἑρμηνεία, ἐκ τῆς Ἰταλικῆς ἐπιπέδου εἰς τὴν τῶν Γραῖ- κῶν κοινὴν μεταγλωττισθεῖσα καὶ ταυτῶν ἔτι 1802. πρῶτον τύποις ἐκδόθησα ὁμοῦ μετὰ τῶν μαθηματικῶν πινάκων εἰς δύο Τόμου	60 . 0
Ἱστορία ἠθικῆ Βασιλευριῶν Ἀρχιστρατήγου τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος	6 . 0	Νῆος Παράδεισος, νεωστὶ τυπωμένος	8 . 0
Ἱστορία Στανράις διὰ στίχων ἀπλῶν	0 . 4	Ξενοφῶντος τὰ σωζόμενα μὲ εἰκονογραφίας εἰς τέσσαρας Τόμου εἰς Φραντζέλι χωρὶς συγκατάβασιν	44 . 0
Ἱστορία τῆς Σκοτίας	0 . 4	Ὀκτώηχος καλὰ δεμένη	1 . 2
Κατάνεις Μπουνιαλὴ διὰ στίχων	0 . 10	Οἶκοι τῆς Θεοτόκου, Ἑλληνικά, καὶ ἀπλά	0 . 10
Κωμῆδια τοῦ Κάρλου Γολδόνη, ἡ στοχαστικῆ καὶ ὠραία χήρα μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον	3 . 10	Ὀρθόδοξος Ὀμολογία	6 . 0
— Ἑτέρα, Ἀρετὴ τῆς Παμίας	3 . 0	Παιδαγωγία μὲ προσθήκας χρήσιμαίς	0 . 2
— Ἑτέρα, Διχόνοια Πενερᾶς καὶ νύμφης Κορνηλιου Νίτωτος περὶ τῶν ἐξόνων ἡγεμό- νων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων	3 . 10	— Ἑτέρα μεγάλη μετὰ διαφόρους καλλω- πισμοὺς	0 . 10
Κορνηλιου Νίτωτος περὶ τῶν ἐξόνων ἡγεμό- νων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων	6 . 0	Παιδαγωγὸς ἢ Γραμματικὴ πρακτικὴ ἐν Βι- έννῃ 1800 εἰς ἑξὶ συγκατάβασιν	10 . 0
— Τοῦ αὐτοῦ μὲ εἰκόνας εἰς συγκατά- βασιν	7 . 0	Παρακλητικὴ νεωστὶ τυπωθεῖσα, καὶ ἱπιμελῶς διορθωθεῖσα	20 . 0
Λεξικὸν Μικρὸν	3 . 0	Πεντηκοστᾶριον παρομοίως	12 . 0
Λόγοι Ψυχωφιλίης εἰς τὸ Σωτήριον Πάθος	1 . 10	Περιγραφή Ἱερὰ τοῦ Σινᾶ Ὄρους, μετὰ τῆς Ἀκολουθίας τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, καὶ ἑτέρων πανν ἀφελίμων διηγήσεων	2 . 10
Λεξικὸν Βλάχων χωρὶς συγκατάβασιν	24 . 0	Περὶ τῆς διατριβῆς εἰς Ἑνετίαν τῶν Κωμῆτων τῆς Ἄρκτου τοῦ μεγάλου Δουκὸς τῆς Ῥωσσίας	0 . 10
Λόγοι Πανηγυρικοὶ, εἰς Ἑγκώμιον διαφόρων Ἀγίων	2 . 0	Πέτρα Σκανδάλου ἦτοι διασάφους τῶν διχο- νηῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, συγγραφθεῖσα παρὰ ἡλιοῦ Μηνιάτη	8 . 0
Λειτουργικὸν εἰς μήκος καὶ χαρακτῆρα μέγαν Λειτουργίαι αἱ τρεῖς, Χρυσοστόμου, Βασι- λείου, καὶ ἡ Προηγιασμένη μὲ εἰκονο- γραφίας, εἰς περὶ	12 . 0	Πολεμικῆς Τέχνης ἑρμηνεία μετὰ τὴν τάξιν τῶν στρατιωμάτων τῆς μεγάλης Ῥωσσίας	3 . 0
— Ἑτεροι εἰς χαρτὸν	3 . 10	Πρακτικὰ, ἦτοι Περιγραφὴ τῶν Πράξεων τῆ Διαίτης, ὅπου ἔγινον εἰς Βαρσοβίαν τῆ Πολωνίας κατὰ τοὺς 1768	0 . 10
Μαργαρίται τοῦ Χρυσοστόμου	8 . 0	Προσκυνητήριον τῆς βασιλικῆς καὶ σεβασμίας Μονῆς τῆς μεγίστης ἁγίας Λαύρας, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῇ Ἄθῃ	1 . 0
Μαρκεῖα ἱστορία διὰ στίχων	0 . 6		
Μηνιαία τὰ ἰώδικα, νεοτυπωθέντα μὲ προσθή- κην τοῦ Τυπικοῦ, εἰς κάθε ἰορτῆν τοῦ χρόνου ἐκτὶ ὑποχρημαίει. καὶ ἄλλαι πολλαὶ διορθώσεις εἰς τοὺς ἱρμόους, κα- ταβασίας, καὶ ἤχων, ἐσφαλμένα εἰς τοὺς πρῶτους τύπους	144 . 0		
Μηνιατὴ Δειχταί, νεοτυπωθεῖσαι	8 . 0		
Μηνολόγιον τοῦ ἔτους 1802	0 . 3		
Μῦθοι Αἰσώπου, εἰς ἀπλήν φρασίην	0 . 15		
Μυθολογικὸν ἠθικοπολιτικὸν τῆς Πυλγαίδος	6 . 0		

	<i>Gr. Sol.</i>		<i>Lir. Sol.</i>
Σπανός	0 . 10	Τραγῳδαί τοῦ Πέτρου Μεταστάσιου. νῦν πρῶτον μεταφρασθεῖσαι εἰς τὴν ἡμετέραν διαλεκτὸν. εἰς Τόμους δύο	4 . 10
Ἐπιχολογία, νῆστί τυπωθεῖσα μετὰ προσθήκης τινῶ ἀναγκαῖων τοῦ Ἑσπερινοῦ, τοῦ Ὁρ- θρον, καὶ τῆς Λειτουργίας	0 . 5	Τριζῆλιον νεοτυποθὲν	22 . 0
Συλλειτουργικὸν μετὰ τινῶν καιρ. προσθήκης	0 . 6		
Συντάξι τοῦ Φιλοσόφου Ἰστορίαι	1 . 0	Χριστιανικὴ Θεολογία τοῦ θεολογικωτάτου Μητροπολίτου Μόσκειας Πλάτωνος	8 . 0
Συνταγματικὸν Νέον, περιέχον τὴν πρίουσαν αὐτῷ Ἀκολουθίαν Παρακλητικὴν τῆς ἄλλης Ἐβδόμαδος. Νῦν τὸ πρῶτον τυ- ποθὲν, καὶ ἀκριβῶς διορθοθὲν	1 . 10	Χρονογράφος μετὰ προσθήκης νέας τῶν Τουρ- κῶν Βασιλείων	8 . 0
Συνταγματικὸν Θεολογικῆς παιδείας	16 . 0	Χρηστούθεια Ἑλληνιστὶ μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Λατινίδος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν παρὰ Ἀντωνίου Βυζαντίου ἢ πάνυ ὠφελιμω- τάτη πρὸς διακόσμησιν ἠθῶν τῶν Νέων	1 . 0
Σύνοψις, νῆστί τυπωθεῖσα μετὰ προσθήκης, καὶ τινῶν εὐχῶν ἐν τῷ τέλει	2 . 10	Χρυσωπηγὴ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. νῦν πρῶ- τον μεταφρασθεῖσα	32 . 0
— Ἐτέρα ὁμοία χρυσωμένη	3 . 10		
Σειρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων εἰς τὸν Ἰωβ	10 . 0	Ψαλτήριον μέγα νεοτυποθὲν εἰς χαρακτῆρα μέγαν	4 . 10
Συμμετῶν Θεσσαλονίκης εἰς ἀπλήν φράσιν χωρὶς συγκατάβασιν	32 . 0	— Ἐτερον μικρὸν	1 . 2
Τὰ ἅπαντα πρακτικὰ τῶν Τοπικῶν καὶ Οἰκου- μινικῶν ἁγίων Συνόδων, εἰς Τόμους δύο	124 . 0	— Ἐτερον Ἐξηγητὸν τοῦ Ἁγαπίου	8 . 0
Ταρίφα μὲ ταῖς Πόσαις	0 . 15	Προλόγιον σέκτο, μετὰ διαφόρων καλλωπισ- μάτων	6 . 10
Τετραεὺγγελον εἰς χαρακτῆρα μέγαν, μετὰ προσθήκης τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ μετὰ Πί- νακα τῶν ρητῶν τῆς Παλαιᾶς, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καὶ Ἀποκάλυψιν	7 . 0	— Ἐτερον χρυσωμένον	8 . 0
— Ἐτερον εἰς χαρακτῆρα μικρὸν διὰ ἐγ- κόλπιον	7 . 0	Προλόγιον μέγα, τὸ λεγόμενον τῆς Βλαχίας	10 . 0
— Ἐτερον εἰς θῆκην χρυσαῦν	10 . 0	— Ἐτερον ὁμοιον χρυσωμένον	13 . 0

β' 'Η «δεύτερη» έκδοση τῆς «Κωνσταντινάδος» καὶ τὸ κλείσιμο τῆς τυπογραφίας, 1820

Γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς τυπογραφίας Θεοδοσίου ὁ Ἰωάννης Βελούδης (1893)²⁴ εἶχε σημειώσει: «Τὴν ἰδίαν [πρὸς τὸ Τυπογραφεῖον Γλυκεῦ] ὑπέστη τύχην καὶ τὸ Θεοδοσιανόν, τὸ μεταβιβασθὲν εἰς τὸν ἀνεψιὸν Πάνον, βραδύτερον δὲ εἰς Σπυρίδωνα τὸν Μελανὸν καὶ Νικόλαον Ἀναστασίου· εἶτα εἰς τὸν ἰταλὸν Φραγκίσκον τὸν Ἀνδρεάλαν, καὶ τελευταῖον εἰς τὸν ἐκ Θεσσαλονίκης Γεώργιον Διαμαντίδην (1836)». Ὁ Γεώργιος Σ. Πλουμίδης (1969),²⁵ μὲ παραπομπὴ σὲ ἰταλικὲς πηγὲς σημείωσε: «Ἀναφέρεται τὸ 1824 ὡς ἔτος παύσεως τοῦ τυπογραφείου εἰς Δημοτικὴν Βιβλιοθήκην Κορρέρ, Codice Cicogna 3044 καὶ εἰς Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην Codex Ital. VII, 2040 (8481)». Πράγματι ὁ Cod. Cicogna καὶ ὁ Cod. Marcianus, ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν πρῶτο, ὅπως κι ἐκεῖνος ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Βελούδη σημειώνουν:²⁶ «Demetrio e Pano Teodosio di Giannina 1715 al 1824. Di qui poi passo la tipografia in mano di Spiridion Melano e Nicolò d'Anastasio e stette fino al 1836 (notizia avuta dal Veludo)». Ἔτσι τὸ ἔτος μεταβίβασης ταυτίστηκε μὲ τὸ ἔτος παύσης τῆς λειτουργίας τοῦ τυπογραφείου.

Πρῶτος, ἀπὸ ὅσο ξέρω, ὁ Φίλιππος Ἡλιοῦ (1977) σημείωσε:²⁷ «Τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Θεοδοσίου σταματᾷ, οὐσιαστικά, τῇ λειτουργίᾳ του στὰ 1820· γνωρίζουμε μὴ μοναδικὴ του ἔκδοσις τὸ 1824». Σὲ μεταγενέστερῃ του μελέτῃ²⁸ πλούτισε τὴν ἄποψή του: «Τὸ 1824, ἡ “Κωνσταντινιάς... ἢτοι περιγραφή Κωνσταντινουπόλεως”, ἔργο ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ γιὰ πρώτη φορά πάλι στὸ τυπογραφεῖο Θεοδοσίου, τὸ 1820, μὲ ἐνδειξὴ “τυπωθεῖσα νῦν πρῶτον”· ἡ ἔκδοσις τοῦ 1824 ποὺ εἶναι καὶ ἡ τελευταία ἔκδοσις τοῦ Θεοδοσίου ἔχει πολλὰ χαρακτηριστικὰ τεχνητοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ». Καὶ πρόσφατα²⁹ σημείωσε: «ὁ τυπογράφος Πάνος Θεοδοσίου ἄρχισε νὰ ἀριθμεῖ συστηματικὰ τὶς ἐκδόσεις του [...] καὶ συνέχισε νὰ τηρεῖ μὲ συνέπεια τὸν κανόνα αὐτόν, ὡς τῇ διακοπῇ τῶν ἐργασιῶν του, γιὰ

24. Ἰωάννης Βελούδης, Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετία. Ἱστορικὸν ὑπόμνημα, Βενετία 1893 σ. 135.

25. Πλουμίδης, Τὸ Βενετικὸν Τυπογραφεῖον... ὀ.π. σ. 50 σημ. 3.

26. Ἡ κ. Κατερίνα Ζηρίδη - Βασιλείου καὶ ὁ κ. Ἀντώνης Πάρδος ἀντέγραψαν γιὰ χάρη μου τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα καὶ τοὺς εὐχαριστῶ. Τὸ ἔργο τοῦ Βελούδη ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλεῖται ἡ πληροφορία εἶναι: Cenni Sulla colonia Greca Orientale, Venezia e le sue lagune τ. 1 μέρος II Βενετία 1847 παράρτημα V, 78 - 100.

27. Φίλιππος Ἡλιοῦ, Κυκλοφορίες τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων. Τὰ μεγάλα «τραβήγματα» τοῦ 1823, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Ὁ Πολίτης τχ 13, 1977, Ἀθήνα 1977 σ. 32 σημ. 23.

28. Φίλιππος Ἡλιοῦ, Οἱ ἀριθμημένες ἐκδόσεις τοῦ Θεοδοσίου (1807 - 1820), Συλλέκτης τχ. 34 (Ἰαν. 1978) 6 - 7.

29. Φίλιππος Ἡλιοῦ, Ὁκτώηχια καὶ μέτρηση τῆς βιβλιοπαραγωγῆς, Ὁ Ἐρασιστής 16 (1980) 297.

τήν ὁποία μπορούμε νά εἶμαστε βέβαιοι, τώρα, ὅτι συνέβη τὸ 1820 καὶ ὄχι τὸ 1824».

Συγκρίνοντας ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων τῆς *Κωνσταντινάδος* τοῦ 1820 καὶ τοῦ 1824³⁰ διαπιστώνουμε ὅτι τὰ σώματα τῶν ἐκδόσεων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φύλλο τίτλου, εἶναι πανομοιότυπα.

Οἱ διαφορὲς ἐντοπίζονται στὸ φύλλο τίτλου. Καὶ πρῶτα τὸ χαρτί. Εἶναι πιὸ χοντρὸ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1824 καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ χαρτί στὸ ὁποῖο τυπώθηκε τὸ σῶμα τοῦ βιβλίου. Ἐπίσης τὰ ὕδατόσημα εἶναι διαφορετικά.

Συγκρίνοντας τὸ κείμενο τῶν τίτλων τῶν δύο ἐκδόσεων (βλ. καὶ πίνακα σ. 357) βρίσκουμε τίς παρακάτω διαφορὲς :

Ὁ τίτλος τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1824 ἔχει τυπωθεῖ μὲ στοιχεῖα ὅμοια μὲ ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὰ τυπογραφεῖα τῆς Κωνσταντινούπολης αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, διαπίστωση ποὺ ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τεχνητὸς ἐκουγχρονισμὸς τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1820 ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ βραχύτερος τίτλος τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1824 παράλειψε ἐντελῶς τὸν ἐκδότη Μιχαὴλ Βασιλείου καὶ τὸ «Σύστημα τῶν Ἐμπόρων» τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα Κωνσταντίου, ἀρχιεπίσκοπου Σινᾶ. Οἱ ἀλλαγὲς θὰ μπορούσαν νά συνδεθοῦν εὐκόλα μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 καὶ τίς ἄμεσες συνέπειές της γιὰ τοὺς Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινούπολης. Ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίου σημειώνει :³¹

«Ἐπὶ τῆς τρομερᾶς καταγίδος τοῦ 1821, τρόμφ συσχεθεῖς ὁ Κωνσταντίος, ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ [Σιναϊτικοῦ Κωνσταντινουπόλεως] ἀπήλθεν εἰς τὴν νῆσον Ἀντιγόνου, ἔνθα κεκρυμμένῳ ὄντι, ἀπέστειλεν ἢ Βρετανικῆ Πρεσβεία τὸν γέροντα Σσαπέρ, Ἀ΄ Διερμηνέα αὐτῆς, εἰπεῖν αὐτῷ, ἵνα μὴ φοβῆται. Οὕτως οὖν ἐνθαρρυνθεὶς μετὰ τὴν πρώτην τοῦ κινδύνου ὁρμὴν, περιώρισεν αὐθις ἑαυτὸν ἐπὶ τινὰ ἔτη εἰς τὸ ἐν Ἀντιγόνου ἡσυχαστήριον αὐτοῦ, ἐνασχολούμενος μὲ τὰς συνήθεις φιλολογικὰς ἐργασίας».

Μποροῦμε λοιπὸν νά φανταστοῦμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Κωνσταντίου

30. Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863, τ. Α΄ - Γ΄ Ἀθήνα 1939 - 1957, ἀρ. 1241 καὶ 1439 : περιγράφονται οἱ ἐκδόσεις τοῦ 1820 καὶ τοῦ 1824. Ἡ ἐκδοσὴ τοῦ 1844 ἀκολουθεῖ στὸν τίτλο τὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1824 καὶ ὀνομάζεται δευτέρα. Περιγράφεται στὸν ἀρ. 4013. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1832 ἡ τυπογραφία Γλυκῆ(ς) καταθέτει στὴν αὐστριακὴ λογοκρισία τῆς Βενετίας, ἀντὶ χειρογράφου, τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Θεοδοσίου 1820 γιὰ νά δοθεῖ ἄδεια ἀνατύπωσής της. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ ἀνατύπωση ἔγινε. Βλ. Σκλαβενίτης, Αἰτήσεις... ὀ.π.

31. Θεόδωρος Μ. Ἀριστοκλής, Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί, Κωνσταντινούπολη 1866 σ. 7.

ἢ τοῦ «Συστήματος τῶν ἐμπόρων» ἢ καὶ τῶν δύο, τύπωσαν τὸ καινούριο φύλλο τίτλου στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀφοῦ ἔκοψαν τὸ ἀντίστοιχο τῆς βενετικῆς ἔκδοσης τὸ κόλλησαν. Μὲ τὸν νέο του τίτλο θὰ κυκλοφορήσει τὸ βιβλίον στὴν Ἀνατολὴ ἀλλὰ καὶ στὴ Δύση καὶ θὰ ἀνατυπωθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1844 μὲ τὸν ἴδιο τίτλο τοῦ 1824 : «Συνταχθεῖσα παρὰ ἀνδρὸς φιλολόγου καὶ φιλαρχαιολόγου».

Ἡ συντήρηση τοῦ ἀνώνυμου βιβλίου τοῦ 1824 καὶ στὴν ἔκδοση τοῦ 1844 ἔκανε νὰ ξεχαστεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ 1820 ποῦ ἦταν ἐπώνυμη. Ἔτσι ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίου μποροῦσε εὐκόλα νὰ σημειώνει:³² «[...] μετὰ τοσαύτης ταπεινοφροσύνης τὰ πάντα ἐπραττεν [...]. Δεῖξις δὲ σαφῆς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἅπερ ἀνωνύμως ἐπέγραφεν ἐκδιδοὺς [...].

Ἄνωνύμως πάντοτε ἐξέδιδε τὰ πολλὰ καὶ γενναῖα ἔργα τῆς διανοίας αὐτοῦ· καὶ ὅμως τίς οὐ γινώσκει καὶ οὐ θαυμάζει τὸν ἀνώνυμον συγγραφέα τῆς Κωνσταντινιάδος καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν, καὶ τοσοῦτων ἄλλων ἀρχαιολογικῶν καὶ θεολογικῶν αὐτοῦ πραγματειῶν καὶ διατριβῶν;».

3. Σύσταση «Φιλολογικῆς Ἐφορίας» καὶ προγραμματισμὸς ἐκδόσεων τοῦ «Συστήματος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γραικῶν Ἐμπόρων», 1817

Τὸ κείμενο ποῦ δημοσιεύεται παρακάτω εἶναι «Προκήρυξη» πρὸς τὸ Γένος τοῦ «Συστήματος τῶν Γραικῶν Ἐμπόρων» τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἀναφέρεται στὴ σύσταση τριμελοῦς «Φιλολογικῆς Ἐφορίας», τοὺς σκοποὺς καὶ τοὺς ὅρους ἔκδοσης βιβλίων «εἰς κοινὸν ὄφελος τῆς Πατρίδος».

Δὲν γνωρίζουμε ἂν τὸ κείμενο κυκλοφόρησε καὶ σὲ ἔντυπη μορφή, παρόλο ποῦ πρέπει νὰ ἦταν μέσα στὶς προθέσεις τῶν συντακτῶν του καὶ τίς κανονικότητες τῆς ἐποχῆς : ἔγραφε, ἑννέα μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ σύσταση τοῦ κειμένου, ὁ Μιχαὴλ Βασιλείου, Κωνσταντινούπολη 29 - 7/10-8-1816 στὸν ἀδελφὸ του Ἀλέξανδρο στὴ Βιέννη :³³ «ὅταν δὲ κατασταθῇ τὸ πρᾶγμα καὶ διορισθῇ ἡ Ἐφορία, ὡς εἴρηται, θέλει δοθῇ παρ' αὐτῆς εἰδησις διὰ τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ εἰς ὅλον τὸ γένος, διὰ νὰ συνδράμει ἕκαστος τῶν φιλογενῶν, λαμβάνων παράδειγμα κρινωφελοῦς εὐεργεσίας».

Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου, φακ. 20. Δίφυλλο. Ἀντίγραφο.

Τὰ πανταχοῦ καθ' ἐκάστην ἀναφανώμενα παραδείγματα τῶν κοινωφελῶν ἔργων ἀποδεικνύουσι φανερὰ τὴν φιλότιμον ἐλευθεριότητα τῶν ἐλλήνων, καὶ ὅτι ἐπιδημικώτερον ἀποκατέστη εἰς αὐτοὺς τὸ ἔνδοξον πάθος τῆς φιλογενείας, ὅθεν καὶ βασιμωτέραν ἐλπίδα ἀνεγέρσεως ἔχει ἡ φιλότατη Πατρίς, δι' ὅ,τι ὅλοι σχεδὸν οἱ ὁμογενεῖς ἐννοήσαντες, ὅτι τὸ δραστηκώτερον εἰς τοῦτο μέσον εἶναι ἡ παιδεία καὶ μάθησις, φέρονται μετὰ μεγάλης προθυμίας, παρα-

32. Στὸ ἴδιο σ. 21, 45.

33. Βλ. παρακάτω σημ. 39.

κελευόμενοι ἀλλήλους εἰς τὴν σπουδὴν, οἱ μὲν σχολεῖα συνιστῶντες, οἱ δὲ μετ' ἐπιμελείας διδάσκοντες, ἄλλοι πτωχοὺς μαθητὰς τρέφοντες, ἕτεροι ἐπωφελῆ καὶ χρήσιμα βιβλία συγγράφοντες καὶ μεταφράζοντες, καὶ ἕκαστος ἐν συντόμῳ τὸ κατὰ δύνάμιν προσφέροντες καὶ συνεργοῦντες.

καὶ ἡμεῖς λοιπὸν τὸ σύστημα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γραικῶν ἐμπόρων, πάντῃ ἀπρεπῆς νομίζοντες τὸ νὰ μένωμεν μόνοι ἀδρανεῖς καὶ ἀδιάφοροι εἰς τὴν κοινὴν ταύτην συνδρομὴν, ἐπεμελήθημεν φιλοτίμως, ἰδίᾳ ἡμῶν δαπάνῃ, εἰς σύνθεσιν καὶ διὰ τύπου ἔκδοσιν ἐμπορικῆς ἐπτατόμου ἐγκυκλοπαιδείας, μὴ θέλοντες δὲ νὰ περιστείλωμεν τὴν ὠφέλειαν εἰς μόνους τοὺς ἐμπορευομένους, ἀφοσιούμεν δι' ἀποφάσεως συστηματικῆς συνελεύσεως, οὐ μόνον τὰ ἀφ' ἐνὸς ἑκάστου τῶν συστηματικῶν δοθέντα λόγῳ συνδρομῆς διὰ τὴν εἰρημένην ἐγκυκλοπαιδείαν, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ποτὲ κέρδος χρηματικόν, μετὰ τὴν πώλησιν τῶν βιβλίων, συγκεφαλαιωθῆ, προσδιορίζοντες νὰ δαπανᾶται πάντοτε εἰς ἔκδοσιν βιβλίων ἄλλων κοινωφελῶν, καὶ τούτων ὁμοίως πωλουμένων, τὸ προσγινόμενον κέρδος νὰ συναποτίθεται εἰς τὸ αὐτὸ κιβώτιον, ὥστε ἀφ' ἑκάστης ἐκδόσεως βιβλίων, αὐξανόμενον τοῦ κεφαλαίου, νὰ συναυξάνονται καὶ τὰ μέσα πρὸς τὴν τοῦ γένους ὠφέλειαν.

δὲν εἶναι χρεῖα λόγων παντελῶς διὰ νὰ ἀποδείξωμεν εἰς τοὺς ἀπαθῶς θεωροῦντας καὶ ὑγειῶς κρίνοντας τὰ πράγματα, ὅτι ἡ ἔλλειψις τῶν βιβλίων ἀναστέλλει τὴν πρόοδον τῆς μαθήσεως καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας δόξης τῶν προγόνων, καὶ ὅτι ὁ προτεθειὸς τρόπος πολλαπλασιάζων τὰ βιβλία ἐπιταχύνει τοῦ γένους τὸν φωτισμόν.

ἐπειδὴ δὲ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι μικρόν, καὶ ἀπαιτεῖ ἄγρυπνον ἐπιστασίαν καὶ ἐπιμέλειαν, ἀνάγκη νὰ διορίσωμεν ἐκ τῶν ἡμετέρων συστηματικῶν ἐμπόρων τρεῖς ἐφόρους, ἄνδρας φιλογενεῖς τιμίους, καὶ ἀξιοπίστους, ἐπιμελουμένους περὶ τούτου κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν κατωτέρω κεφαλαίων, ὀνομάζομεν δὲ τὴν τριπλὴν ταύτην ἐπιστασίαν, Ἐφορίαν φιλολογικὴν, ἔργον ἔχουσαν κυριώτατον τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν βιβλίων, πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὁμογενῶν, καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ἡ πρώτη ποσότης τῶν κατατεθέντων χρημάτων τοῦ χρόνου προϊόντος, θέλει ἀναδειχθῆ ἕξ ὀλίγων πολλή, οὐ μόνον ἀφ' ἑαυτῆς κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, ἀλλὰ καὶ ἐκ συνεισφορᾶς ἄλλων φιλογενῶν πλεονάζουσα καὶ περισσεύουσα.

τὰ συστατικὰ τῆς φιλολογικῆς Ἐφορίας κεφάλαια εἰσὶ ταῦτα.

αον οἱ Ἐφοροὶ νὰ εἶναι τρεῖς, νὰ ὑπηρετῶσι εἰς δύο μόνον ἔτη, καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς διετίας, νὰ δίδωσι λογαριασμόν πρὸς τοὺς κυρίους Δεπουτάτους ἐπὶ συνελεύσεως ὀκτῶ ἢ δέκα τῶν εἰδημονεστέρων ἀδελφῶν, καὶ τότε νὰ διορίζονται ἄλλοι κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

Βον Τὸ κιβώτιον τῶν χρημάτων τῆς Ἐφορίας νὰ ἔχη τρία διάφορα κλειδιά, διὰ νὰ κρατῆ ἕκαστος τῶν Ἐφόρων ἓν.

Γον ἡ Ἐφορία νὰ μὴ ἀναλαμβάνῃ ἄλλο κοινὸν ἔργον οὐδέν, ἀλλὰ διόλου νὰ περιορίζεται εἰς ἔκδοσιν καὶ μετατύπωσιν βιβλίων.

Δον νὰ μὴ ἐκδόσῃ ποτὲ νεοσύστατον βιβλίον θεολογικῆς ἰδέας, ἀποφεύγουσα τὸν ἐκ τούτου ἐνδεχόμενον κίνδυνον τῶν ἀναγνωστῶν, διὰ παραδρομῆν ἢ κακόνοιαν τοῦ συγγραφέως, ἢ μεταφραστοῦ, ἐξαιρουμένων τῶν ἐπικεκυρωμένων, ἐκ παλαιᾶς ἐπικρίσεως καὶ δοκιμασίας τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα δύναται ἐλευθέρως ἡ Ἐφορία νὰ ἐκτυπώσῃ ὁσάκις διὰ τὴν σπανιότητα εἶναι δυσεύρετα.

Εον νὰ ἀποφεύγῃ διόλου τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐναντίων τῇ εὐαγγῆ ἡμῶν θρησκείᾳ βιβλίων καὶ ἄλλων συγγραμμάτων, ὅσα ἀνεπαισθήτως βλάπτουσι τὴν κοσμιότητα καὶ σεμνότητα, καὶ διαφθείρουσι τὸ ἐλληνικὸν ἦθος.

ζον νὰ ἀποφεύγῃ μετ' ἄκρας προσοχῆς τὴν κοινοποίησιν τῶν βιβλίων ὅσα ἀντιφέρονται πρὸς τὴν ἐνταῦθα πολιτικὴν διοίκησιν, εὐμενῶς ἐπαγρυπνοῦσαν ὑπὲρ ἀσφαλείας ἡμῶν καὶ εὐτυχίας.

ζον ἐπειδὴ οἱ Ἐφοροὶ ἐμπορικοῦ βίου ὄντες, οὔτε καιρὸν ἔχουσιν ἱκανόν, οὔτε τὴν πρέπουσαν πολυμάθειαν εἰς ἐξέτασιν τῶν ἐκδοθησομένων βιβλίων, προᾶγμα πάντων ἀναγκαιώτερον, ὑποχρεοῦνται νὰ καταφύγῳσιν εἰς τρεῖς τῶν ὁμογενῶν, ἀνδρας φρονίμους, καὶ ἐπὶ παιδείᾳ διαπρέποντας, καὶ εἰς τὴν κρίσιν αὐτῶν νὰ καθυποβάλωσι τὸ προκείμενον βιβλίον, καὶ ἂν ἐκ συμφώνου ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων πεπαιδευμένων, καὶ φρονίμων ἀνδρῶν ἀποδοκιμασθῆ, νὰ ἀποβάλλεται καὶ παρὰ τῆς ἐταιρίας, ὡς ἀνάξιον ἐκδόσεως. εἴρηται δὲ πεπαιδευμένων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν, τὸ μὲν διὰ νὰ ἐκλέγῳνται ὅσα βιβλία ἐγράφησαν εἰς γλώσσαν γλαφυρὰν εὐφραδῶς ἐσχηματισμένην, ὅσα ἀποδεικνύουσι τὸν συγγραφέα εἰδήμονα ἀκριβῶς καὶ τῆς παλαιᾶς ἐλληνικῆς, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, τὰ ἀληθῶς ὠφέλιμα εἰς τὴν παιδείαν τοῦ γένους, τὸ δὲ διὰ νὰ ἐγκρίνωσιν τὰ ἀσφαλῆ καὶ ἀκίνδυνα πρὸς τε τὸ πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ δου: εου: καὶ ζ'ου κεφαλαίου.

ηον Τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν τούτων ἐπικριτῶν νὰ μὴ κοινολογοῦνται διὰ νὰ κινήσωσιν ἐλευθέρως τὸ προσφερόμενον βιβλίον δι' ἐκτύπωσιν, καὶ νὰ μὴ ἀποφεύγῳσι τὴν ἐξέτασιν διὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀντιλογίαν κατὰ τῆς γνώμης αὐτῶν, ἐκτὸς ἐὰν αὐτοὶ ἀδιαφορῳσιν εἰς τοῦτο, καὶ πεπαρῶσιν ἀποφαίνωνται, μεσιτεία δὲ καὶ χάρις εἰς ἔκδοσιν βιβλίου ἐναντίον τῆς συμφώνου ἐπικρίσεως τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν, εἶναι πάντῃ ἀπηγορευμένον.

θον ἐκ παντὸς βιβλίου δαπάνῃ τῆς φιλολογικῆς Ἐφορίας ἐκδοθέντος πρέπει νὰ στέλῃται ἐν ἀντίτυπον εἰς τὸν Παναγιώτατον ἡμῶν Δεσπότην, εἰς τὸν Μακαριώτατον Ἱεροσολύμων, εἰς τὸν Μέγαν Διεορμηνητήν, καὶ εἰς κάθε ἐπίσημον Σχολεῖον τοῦ γένους.

ιον ἐκ παντὸς βιβλίου θέλει φυλάττει ἡ Ἐφορία ἀνὰ δύο ἀντίτυπα, ἀφορῶσα καὶ εἰς σύστασιν ἰδίᾳ Βιβλιοθήκῃς, ἔργον καὶ τοῦτο ἀναγκαιώτατον εἰς τὸ γένος. ἐπειδὴ δὲ ἡ σύστασις Βιβλιοθήκῃς εἶναι χρεῖα καὶ παλαιῶν ἐκδόσεων,

ανάγκη νὰ φροντίζη ἡ Ἐφορία καὶ περὶ τούτων κατὰ τοὺς εὐλογοφανεστέρους τρόπους.

ιαον ἐπειδὴ ἡ Ἐφορία ὅταν ἐπιχειρήσῃ εἰς πράγματα, θέλει ἀναλάβῃ ἐπιμόχθους ἐργασίας φροντίδων, δύναται νὰ μισθώσῃ καὶ ἄνθρωπον βοηθὸν τῆς ἐπιστασίας ταύτης, ἐκλέγουσα τὸν ἐπιμελῆ καὶ ἀξιόπιστον, διὰ νὰ μὴ φθείρῃται, ἢ ἄλλως παραμελεῖται τὸ κοινὸν ὄφελος· καὶ ὅταν περισσεύουν χρήματα, ἔχουσιν ἄδειαν οἱ Ἐφοροὶ νὰ τοκίζουσιν, πάντοτε εἰς κοινὰ καταγώγια, καὶ αἱ ὁμολογίαι, καθὼς καὶ ὅλα τὰ γράμματα πρέπει νὰ γίνωνται ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἐφορίας.

ΙΒον καὶ οἱ τρεῖς ἔφοροι πρέπει νὰ ὑπογράφωνται πάντοτε εἰς τὰ γράμματα τῆς ἐφορίας, εἰς ἔλλειπριν ὅμως τοῦ ἑνὸς θέλει ἔχουν τὸ αὐτὸ κύρος καὶ τῶν δύο μόνων αἱ ὑπογραφαί.

ΙΓον τυχοῦσης ἀσυμφωνίας τῶν τριῶν ἐφόρων, καὶ μὴ συμφωνούντων περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, τότε χρέος νὰ ἀποτείνωνται πρὸς τοὺς Δεπουτιάτους, οἵτινες νὰ προσκαλῶσι πέντε τῶν εἰδημονεστέρων συναδελφῶν, καὶ παρ' αὐτῶν νὰ γίνῃται ἡ κρίσις καὶ ἀπόφασις τοῦ πρακταίου κατὰ τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον.

Ταῦτα φιλοτιμηθέντες νὰ καταστήσωμεν εἰς κοινὸν ὄφελος τῆς Πατρίδος, δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι πολλοὶ πολλαχῶς θέλουν συνδράμει εἰς ταχύτεραν ἐπίδοσιν τοῦ ἐγχειρήματος, συνεισφέροντες, οἱ μὲν πλούσιοι χρήματα ἢ βιβλία, δι' ἰδίας αὐτῶν δαπάνης τυπωθέντα, οἱ δὲ παιδείας τρόφιμοι, συγγράμματα καὶ μεταφράσεις ἀμισθί, διὰ νὰ πληρωθῇ ὅπως οὖν τῆς ἐφορίας τὸ δίγαστρον, καὶ νὰ λάβῃ τάχιστα τὰς ἀναγκαίας δυνάμεις εἰς τὴν προκειμένην ἐργασίαν.

Ἐλπίζομεν δὲ νὰ λάβωμεν καὶ συγκοιλιώδη γράμματα τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, συστατικὰ τοῦ πράγματος εἰς βεβαιότεραν καὶ διηρηκῆ διαμονὴν ἐπὶ τῶν εἰρημένων κεφαλαίων, καὶ ὅσον ἄλλον ἢ προσθήκη ἐγκρίνει ἐξακριβωτέρας σκέψεως. τὸ νὰ μὴ ὑποπέσωμεν εἰς τὸσαύτην δυστυχίαν ἣτον ἄξιον εὐχῆς, τὸ νὰ ἀνεγερθῶμεν δὲ ἔργον ἐστὶ δόξης ἀθανάτου.

Ὁ ἐν καιρῷ τοιούτων καρπῶν θεωρήσας εἶναι μακαριώτερος τοῦ ἀμελοῦς ἐκείνου ὅστις ἀναβάλλων τοὺς κόπους του, μετὰ τὸ θέρος ζητεῖ νὰ ὑψώσῃ θημωνίαν ἐπικαρπίας, σταχυολογῶν καὶ καλαμώμενος.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 6 Νοεμβρίου 1817

Ἀπὸ τὰ λίγα πράγματα ποὺ γνωρίζουμε γιὰ τὸ «Σύστημα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γραικῶν ἐμπόρων» τῆς Κωνσταντινουπόλης εἶναι ὅσα σημειώνει ὁ Νικόλαος Παπαδόπουλος, 1817:³⁴

34. Νικόλαος Παπαδόπουλος, Ἑρμῆς ὁ Κερδῶς ἦτοι Ἑμπορικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια, τ. Δ' Βενετία 1817 σ. 432.

«Κατὰ δὲ τὸ 1806, ἐπιδὸν τὸ Βασιλικὸν Κράτος ἐπεδαφιλεύσατο εἰς τοὺς ἐμπορευομένους εἰς τὴν Εὐρώπην Βασιλικά Βαράτια χορηγητικά προνομίων σχεδὸν ἐπωφελεστέρων ἀπὸ τὰς Ἐμπορικὰς Συνθήκας μὲ τὰς ξένας Δυνάμεις εἰς τὰ Τελώνια, καὶ ἰσότημα εἰς τὰ Κριτήρια, καὶ οὕτως ἐστερεώθη τὸ Ἐμπορικὸν τοῦτο τῶν Ἑλληνορωμαίων Σύστημα, τοῦ ὁποῦ Ἐξαρχοὶ εἶναι δύο μέλη ἐξ αὐτῶν, ἐκλεγόμενοι ἐτησίως, καὶ κατὰ τὴν ἀναφορὰν τῶν Συστηματικῶν, ἐπικυρούμενοι παρὰ τῆς Διοικήσεως μὲ ἐπίτηδες ἐκδιδόμενον ὑψηλὸν Φερμάνι, ὑπὸ τὸν ἐντιμον Τίτλον Βεκίληδες, ἦτοι Ἐπίτροποι τῶν Ἐμπόρων, τοὺς ὁποίους Δεπουτάτους Ἰταλικώτερον ἐπεκράτησε συνήθεια νὰ ὀνομάζωμεν.

Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην Ἐποχὴν ἤμπορεῖ οὐσιωδέστερα νὰ καταμετρηθῇ ἡ στερέωσις, καὶ αὐξησις τοῦ ἐμπορίου τῶν ὁμογενῶν μας ἐνταῦθα, εἰς Σμύρνην, Θεσσαλονίκην, καὶ λοιπὰς παραλίους Πόλεις τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους».

Τοῦ ἀντίστοιχου «Συστήματος» τῆς Σμύρνης γνωρίζουμε τὸν «Κανονισμό» τοῦ 1806.³⁵

Πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὴν ἐξαγγελία σύστασης τῆς «Φιλολογικῆς Ἐφορίας» του, τὸ «Σύστημα» τῆς Κωνσταντινούπολης εἶχε προχωρήσει στὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἐμπορικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας»³⁶ τοῦ Νικόλαου Παπαδόπουλου:³⁷ ἐκδόθησαν τέσσαροι τόμοι στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γλυκῆ στὴ Βενετία 1815 - 1817. Δὲν ἐκδόθηκε ποτὲ καὶ λανθάνει τὸ χειρόγραφο τοῦ πέμπτου τόμου. Στὴν ἐπιστολὴ του, ποὺ μνημονεύτηκε καὶ παραπάνω, γράφει

35. Ν. Σ. Γ., Σύστημα Ἑλλήνων ἐμπόρων πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, *Ὀμηρος* 6 (1878) 57 - 60. Γιὰ τὰ «Συστήματα» βλ. καὶ Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ π. Γνώσεις Ἀθήνα 1958 σ. 18 - 19.

36. Δὲν γνωρίζουμε σὲ ποιά στιγμή ἀποφασίστηκε νὰ εἶναι «ἐπτάτομος» ἡ Ἐγκυκλοπαιδεῖα. Ὁ προγραμματισμὸς πάντως τοῦ συγγραφέα ὅπως σημειώθηκε στὸν Α' τόμο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν τυπογραφικὴ ἔκτασιν ποὺ πῆραν τὰ πρῶτα μέρη τοῦ ἔργου ἐπιτρέπουν ἕναν ὑπολογισμὸ τοῦ ἔργου σὲ ἐπτά τόμους. Ἡ ἀπόφασιν τοῦ «Συστήματος» γιὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐμπορικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας πάρθηκε στὴ συνέλευσιν τοῦ Ἰουλίου 1813 προεδρευόντων Ἰω. Ρέσσου καὶ Ἐμ. Σκαρμαγκᾶ καὶ ὁ Παπαδόπουλος, ὅπως σημειώνει στὸν πρόλογον τοῦ τ. Α' σ. η' - ια', διαίρεσε τὸ ἔργο σὲ εἰσαγωγὴν καὶ τρία μέρη: Εἰσαγωγὴ. Τυπώθηκε: *Ἐρμαθῆν ἦτοι Ἐμπορικὴ σπουδὴ* τ. Α' 1815 (Γκίνης Μέξας 851).

Α' *Λεξικὸν τῆς ὄλης τοῦ Ἐμπορίου* Α - Κ. Τυπώθηκε: τ. Α' 2 1815 (Γκίνης - Μέξας 851) Α - Ω τ. Β' 1815 (Γκίνης - Μέξας 851).

Β' *Γεωγραφικὸν ἐμπορικὸν λεξικὸν*. Τυπώθηκε: Α - Β τ. Γ' 1816 (Γκίνης - Μέξας 6673) Γ - Κ τ. Δ' 1817 (Γκίνης - Μέξας 971). Δὲν τυπώθηκε: Α - Ω τ. Ε'.

Γ' *Λεξικὸν τῶν ἐμπορικῶν τρόπων καὶ κανόνων*. τ. σ' - Ζ'. Δὲν ξέρομε ἂν γράφτηκε.

37. Γιὰ τὸν Νικόλαον Παπαδόπουλον (1769 - 1820) ἔχουμε τὴ βιογραφία - νεκρολογία ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ *Μέλισσα* τοῦ 1821 καὶ εἶναι πολὺ πιθανό, κατὰ προφο-

ό Μιχαήλ Βασιλείου, 10-8-1817 από την Κωνσταντινούπολη στον άδελφό του Άλέξανδρο στη Βιέννη :³⁸

«Ότι δέ και τὸ Σύστημα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐμπόρων Γραικῶν, φιλοτιμεῖται νὰ ἐκδώσῃ εἰς τὴν ἡμετέραν, γλώσσαν μίαν ἐμπορικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, σὲ εἶναι γνωστόν. Τοῦτο τὸ σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς ἑπτὰ τόμους· ὁ πρῶτος τυπωθεὶς εἰς τὴν Βενετίαν, ἤλθεν ἤδη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ὁ δεῦτερος εἶναι καθ' ὁδόν· ὁ τρίτος εὐρίσκεται εἰς τὰ πιεστήρια τῆς τυπογραφίας· ὁ δὲ καταγινόμενος εἰς τοῦτο τὸ σύγγραμμα, Νικόλαος Παπαδόπουλος ἐνασχολεῖται ἤδη εἰς τὸν πέμπτον. Ἐκ τῆς πωλήσεως τούτου ἐλπίζεται μέτριόν τι κέρδος, τὸ ὅποῖον πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα συστηματικῶν ἀδελφῶν, ἐκ φιλογενοῦς προαιρέσεως, θέλουν νὰ ἀφιερωθῇ εἰς ὠφέλειαν τοῦ γένους.»

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἐμπορικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα γνωρίζουμε καὶ ἄλλα τρία βιβλία ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸ «Σύστημα» ἢ γιὰ λογαριασμὸ τῶν σκοπῶν του (γιὰ τὸ πρῶτο θὰ μπορούσαν νὰ υπάρξουν ἐπιφυλάξεις).

1. Ἐγχειρίδιον κατὰ τῶν νοσούντων εἰς τὰ περὶ ἀληθείας καὶ ὑπεροχῆς τῶν ἱερῶν Γραφῶν Ἐρανισθὲν --- πρὸς ὄφελος τῶν Ὁμογενῶν αὐτοῦ παρὰ Νικολάου Παπαδοπούλου καὶ προσενεχθὲν τῷ κυρίῳ Μιχαήλ Βασιλείου --- Βενετία, Γλυκῆς, 1815.

ρικὴ ἀνακοίνωση τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Ν. Φραγκίσκου, συγγραφέας τῆς νὰ εἶναι ὁ Ἰωάννης Πολυχρονιάδης : *Βίος τοῦ μακαρίτου Παπαδοπούλου* συγγραφεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπόρου κυρίου ***. *Μέλισσα* 1821 σ. 315 - 328. Ἡ Σοφία Ἀντωνιάδης, Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδης ὁ ἀγωνιστής, ὁ δημοσιογράφος 1791 - 1863, Ἀθήνα 1971 σ. 19, ὑποστήριξε ὅτι συγγραφέας τοῦ «Βίου» ἦταν ὁ Ἐμμ. Ἀντωνιάδης. Νομίζω ὅμως ὅτι μὲ τὰ ὄσα ἔγραψε στὴ σ. 18 ἀναίρεσε ἡ ἴδια τὴν ἀποψὴ τῆς. Πράγματι στὸ ἐξώφυλλο τοῦ περιοδικοῦ *Μέλισσα* 1821 ὅπου κατάλογος τῶν προσώπων στὰ ὁποῖα γράφονται συνδρομητὲς τοῦ περιοδικοῦ, διαβάζουμε : *Ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρὰ τῷ ἐγγενεστάτῳ κυρίῳ *** καὶ παρὰ τῷ ἐλλογιμοστάτῳ καὶ λίαν φιλοπάτριδι κυρίῳ Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδῃ.*

Ἀπὸ τῆς βιογραφίας αὐτῆ ἀντλήσαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα οἱ μεταγενέστερες βιογραφίες : Ἀνδρέας Παπαδόπουλος - Βρεττός, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* τ. Β' Ἀθήνα 1857 σ. 315 - 317 — Κώστας Π. Λαζαρίδης, Ὁ Τσεπελοβίτης Νικόλαος Παπαδόπουλος, *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 11 (1962) 616 - 620. — Στεφάνος Ι. Μακρυμίχαλος, Ἄγνωστοι σελίδες ἀπὸ τὴν Ἀσφαλιστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Νικόλαος Παπαδόπουλος 1769 - 1820, ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Ἀσφαλιστικὰ Χρονικά* 1967 σ. 16. Στὴ μελέτῃ τῆς Γλυκερίας Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου, Χειρόγραφοι συλλογαὶ ποιητικῶν κειμένων τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, *Δωδώνη* 2 (1973) 341 γίνεται ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Παπαδόπουλος εἶναι συντάκτης στιχοურγημάτων τοῦ κώδικα 255 (630) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Ἡ ὑπόθεση κλονίζεται ὅταν στὴ σ. 343 σημειώνεται ὅτι ὁ ἴδιος Παπαδόπουλος εἶναι συντάκτης ἐπαναστατικῶν θουρίων ποὺ πρέπει νὰ γράφτηκαν ἀπὸ τὸ 1821 καὶ ὕστερα. Γιὰ τὸν στιχοურγὸ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐρευνηθεῖ μιὰ ὑπόθεση ταύτισής του μὲ τὸν ὁμώνυμο συντάκτη δύο ἐλεγίων ποὺ τυπώθηκαν στὸ βιβλίον : Λυρικὰ παρὰ Λουκᾶ Στεφανίδου, Βουκουρέστι 1839 σ. 49 κ.ἐξ. (Γκίνης - Μέξας ἀρ. 3160).

38. Περιοδικὸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* 6 (1816) 301 - 302· πβ καὶ τὴν ἐπόμενη σημείωση.

2. Ὁ ἐμπορικός κώδικς τῆς Γαλλίας μεταφρασθεῖς... ἐπαυξηθεῖς παρὰ Νικολάου τοῦ Παπαδοπούλου παρ' οὗ προσενεχθεῖς τῶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐντιμοτάτῳ συστήματι τῶν Ἑλληνορωμαίων Ἐμπόρων πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν ἀναλώμασι --- Μιχαὴλ Βασιλείου, Βιέννη, Χιρσφέλδ, 1817.

3. Κωνσταντινιάς --- περιγραφή Κωνσταντινουπόλεως φιλοπονηθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Συναίου Κωνσταντίου καὶ ἰδίοις ἀναλώμασι τυπωθεῖσα νῦν πρῶτον διὰ τοῦ κυρίου Μιχαὴλ Βασιλείου καὶ χορηγηθεῖσα τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλολογικῇ Ἐταιρείᾳ τῶν ἐμπόρων πρὸς χρῆσιν ἔργων κοινωφελῶν, Βενετία, Θεοδοσίου, 1820.

Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀναγραφές αὐτῶν τῶν βιβλίων καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ 1816 ὁ Μιχαὴλ Βασιλείου ἔχει πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὶς ἐκδόσεις καὶ τοὺς προγραμματισμούς τους. Ἡ παράφραση τῶν *Βίων Παραλλήλων* τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἡ ἐκδοσὴ τῆς εἶναι ἡ μεγάλη προσπάθεια τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ («Συστήματος»). Στὴν ἐπιστολὴ τῆς 10-8-1816 ὁ Μιχαὴλ Βασιλείου ἔγραφε στὸν ἀδελφό του Ἀλέξανδρο:³⁹ «[...] οἱ συγγενεῖς ἐκεῖνου τοῦ φιλογενοῦς, τοῦ δαναπανῶντος εἰς τὴν παράφρασιν τῶν Παραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου, θέλουσι νὰ γένη καὶ ἡ ἀναγκαία πρὸς ἐκτύπωσιν αὐτῶν δαπάνη ἐκ τῆς αὐτῆς ἐκεῖνου περιουσίας, διὰ νὰ ἐκπληρώσουν ἐντελῶς τὴν εὐεργεσίαν του, καὶ νὰ ἀφιερωθῇ τὸ βιβλίον εἰς τὸ γένος, ὅχι διὰ νὰ δοθῇ δωρεὰν πρὸς ἓνα ἕκαστον, ἀλλὰ νὰ πωληθῇ· τὰ δὲ ἐκ τούτου συναχθησόμενα χρήματα νὰ χρησιμεύωσι πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς προκοπὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.»

Γιὰ τοὺς παραφραστὲς τοῦ Πλουτάρχου ὁ Γεώργιος Αἰνιᾶν 1838 σημεῖωσε:⁴⁰ «Αἱ ἀναφερόμεναι [ἀπωλεσθεῖσαι κατὰ τὸ 1821 εἰς Κωνσταντινούπολιν] μεταφράσεις εἰσὶ 1. εἴκοσι ἐκ τῶν παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου, ὧν τὴν καθολικὴν μεθερμήνευσιν εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσ-

39. Περιοδικὸ Ἑρμῆς ὁ Λόγιος 6 (1816) 303. Ὁλόκληρο τὸ σχετικὸ δημοσίευμα σ. 301 - 309 περιέχει: 1. Ἀγγελία. Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς Μιχαὴλ Βασιλείου ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν εἰς Βιέναν ἀδελφὸν του Ἀλέξανδρον Βασιλείου γεγραμμένης 29 Ἰουλίου |10 Ἀγούστου 1816. 2. Ἡ Ἐἴδησις. [...] εἰς τὶς τῶν ὁμογενῶν μετεχειρίσθη τὰ πρόσφορα μέσα εἰς τὸ νὰ παραφρασθῶσι κατὰ τὴν δυνατὴν σαφήνειαν εἰς τὴν κοινωτέραν γλῶσσαν οἱ Παράλληλοι Βίοι τοῦ Πλουτάρχου, ὑποσχόμενος γενναίως τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην, ὅσην ἀπαιτεῖ ἡ ἀσχολία τοῦ παραφραστοῦ. Δηλοποιεῖται δὲ τοῦτο, οὐ μόνον διὰ νὰ μὴ φροντίσῃ καὶ ἄλλος τις ἴσως περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ εἰς παράδειγμα φιλοτιμίας [...]. 3. Πρὸς τὸν ἀδελφὸν Μιχαὴλ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκ Βιέννης τὴν 3. Σεπτεμβρίου 1816.

40. Εὐγένιος Βούλγαρης, Συλλογὴ ἀνεκδότων συγγραμμάτων, τ. Α' Ἀθήνα 1838 σ. ζ'. Τὶς ἴδιες πληροφορίες βρίσκουμε καὶ στὸ βιβλίον: Constantinople et la Turquie en 1828, Par Charles Mac-Farlane; traduit de l'anglais par MM. Nettement, τ. II Παρίσι 1829 σ. 273 - 274.

σαν ἀνεδέχθημεν, τρεῖς ὁ μακαρίτης Πλάτων Χίου, ὁ κ. Σ. Βαλέτας καὶ ἐγὼ διὰ προτροπῆς τοῦ κ. Μιχαὴλ Βασιλείου, καὶ δαπάνης τινῶν φιλογενῶν. 2. μετάφρασιν ἐπιτομῆς εἰς 10 τόμους τῆς φυσικῆς ἱστορίας τοῦ Βυφφῶνος, ἦν ἐξεπερεώσαμεν μετὰ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Γ. Σούτσου, καὶ εἶχομεν ἔτοιμον διὰ τύπωσιν. 3. τέσσαρας τόμους τῆς περιηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, ἐπιμελῶς μεταφρασθέντας καὶ ἔχοντας συννημμένα καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀναφερόμενα τεμάχια τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων).

Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Σοφοκλῆ Οἰκονόμου. 1871 : «[...] προσεκλήθησαν δὲ παρὰ τῆς Ἐφορίας εἰς τὴν τοῦ ἔργου κατάρτισιν ὁ τε αἰδιδίμος ἡμῶν Πατὴρ, ὁ τῆς Χίου σοφὸς μητροπολίτης Πλάτων ὁ Φραγκιάδης, ὁ ἐκ τῆς Ἰου Σπυρίδων Βαλέττας καὶ Γεωργ. Αἰνιάν. Ἀλλ' ὁμοσ τὴν τοῦ ἔργου τούτου διεκπεραίωσιν διέκοψαν τὰ τοῦ 1821 δεινά». ⁴¹

Σχολιάζοντας τὰ ἄρθρα ε' καὶ ς' τῆς «Προκήρυξης» θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι περιέχουν στοιχεῖα προληπτικῆς συμμόρφωσης καὶ αὐτοπεριορισμοῦ μπροστὰ σὲ ἓνα κλίμα λογοκρισίας ποῦ ὑπάρχει στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκεῖνα τὰ χρόνια. Τὰ δύο ἄρθρα μοιάζει σὰ νὰ γράφτηκαν τὸ 1817 γιὰ νὰ προλάβουν τὶς ἐπιπτώσεις τῆς «Ἐγκυκλίου» γιὰ θέματα παιδείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Μάρτιος 1819 : «κατασιγάσθωσαν, ὅσοι δι' ἀπειροκαλίαν καὶ γνώμης μοχθηρίαν τολμῶσι νὰ καθάπτωνται τῶν Ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτικῶς τοῦ Γένους προῖσταμένων [...] νὰ καρπούμεθα τὰ ἐκ τῆς τυπογραφίας καλά, νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅτι δύναται νὰ συσκιάσῃ τὴν λαμπρότητα τῆς ἀκραιφνοῦς ἡμῶν ὑποταγῆς διὰ τῆς ἐκδόσεως βιβλίων ἀντιφρονούντων». ⁴²

Χρησιμοποίησα τὸν ὄρο «προληπτικὴ συμμόρφωση» γιὰτὶ νομίζω ὅτι τὸ ἰδεολογικὸ κλίμα τοῦ «Συστήματος» ἦταν πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ *Κωνσταντινιάς* ποῦ βγαίνει τὸ 1820 π.χ. καὶ προοδευτικὲς ἰδέες περιέχει καὶ ἀντιτουρκικὲς αἰχμές. ⁴³

41. Τὰ σωζόμενα φιλολογικὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, τ. Α' Ἀθήνα 1871 σ. ια' - ιγ'.

Γιὰ τὸν Βαλέττα βλ. Γεώργιος Ι. Στίνης, Ἡ Ἰος καὶ τὸ 21 Σπυρίδων Βαλέτας (Ὁ φιλικὸς - ὁ στοχαστὴς - ὁ φιλελεύθερος - ὁ εὐεργετὴς τῆς Ἰου), *Ἐπιτηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 9 (1971 - 1973) 599 - 617. Γιὰ τὸν Πλάτωνα Φραγκιάδη βλ. Νικόλαος Σωτ. Κρουσουλοῦδης, Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἔθνομάρτυρος μητροπολίτου Χίου Πλάτωνος Φραγκιάδου (1776 - 1822), Θεσσαλονίκη, Ἐκδοσὴ Σχολικοῦ Ταμείου Δήμου Χίου, 1981 σ. 49 - 50.

42. Φίλιππος Ἡλιοῦ, «Τύφλωσον Κύριε τὸν Λαὸν σου». Οἱ προεπαναστατικὲς κρίσεις καὶ ὁ Ν. Σ. Πίγκολος, *Ὁ Ἐρασιπότης* 11 (1974), Ἀθήνα 1980 σ. 580 - 626. Τὰ ἀποσπάσματα τῆς πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου, καὶ οἱ σχετικὲς παραπομπὲς σ. 609.

43. Τριανιὰφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Κωνσταντινίου ἀρχιεπισκόπου Σιναίου, Κυπριαὶς χαρίεσσα καὶ ἐπιτομὸς 1810, 1819, *Πρακτικὰ Β' Διεθνoῦς Κυπριολογικοῦ Συνεδρίου* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

4. Συνοδευτικό Προκήρυξης του Π. Ίωαννίδη για βιβλίο του, 1826.

Δημοσιεύεται ἐδῶ ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὁποία ὁ Παναγιώτης Ίωαννίδης, ὁ Φοιβαπόλλων,⁴⁴ Παρίσι 19 Φεβρουαρίου 1826, παρακαλεῖ τὸν συντάκτη τοῦ *Constitutionnel*, πού ἐκεῖνο τὸν καιρὸ εἶναι ὁ Alexandre Buchon,⁴⁵ νὰ καταχωρίσει τὴν ἐσῶκλειστη στὸ γράμμα προκήρυξη γιὰ βιβλίο του.⁴⁶ Ἡ προκήρυξη, πού ἀντίτυπὸ της δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ, θὰ πρέπει νὰ ἀφοροῦσε τὴν μετάφραση τῆς *Γεωγραφίας ἀστρονομικῆς* τοῦ Leon Βέζουτ πού ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι τὸ 1825 : ὁ πρόλογος τοῦ μεταφραστῆ ἔχει ἡμερομηνία 25 Αὐγούστου 1825 ἐνῶ στὴ *Revue Encyclopedique* 28 (Δεκέμβριος 1825) σ. 933 εἶναι καταχωρημένη βιβλιοπαρουσίαση τῆς *Γεωγραφίας ἀστρονομικῆς*.⁴⁷ Ὅσο γιὰ τὴν ἔκδοση «τοῦ στοιχειώδους μαθηματικοῦ μου συστήματος» πού ἀναφέρει ὁ Ίωαννίδης, γνωρίζουμε τὴν «εἶδισή» του γι' αὐτό, πού εἶναι τυπωμένη στὶς σ. 54 - 60 τῆς *Γεωγραφίας ἀστρονομικῆς* Ἐπίσης ἀναφέρεται στὸν πρόλογο τοῦ ἴδιου βιβλίου, (σ. VIII - IX) ἀνάμεσα στὰ ὑπὸ ἔκδοση ἔργα του. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ίωαννίδης τύπωσε στὸ Παρίσι τὸ 1826 καὶ τὴν *Γεωγραφία φυσικὴ* τοῦ Βέζουτ· ὁ πρόλογός του ἔχει ἡμερομηνία 25 Δεκεμβρίου 1825.

ΓΑΚ, Ἀρχεῖο Βλαχογιάννη φάκ. 37 ἀρ. 24. Δίφυλλο. Πρωτότυπο (αὐτόγραφο).

[σ. 1:] Paris

19 Fevrier

1826

Monsieur,

Connaisant depuis long temps votre zèle pour la cause des Grecs, et ayant enterpris un ouvrage Scientifique qui peut leur etre d'une grande utilité surtout en ce moment ou la Grèce s'empresse de relever

44. Ρωξάνη Ἀργυροπούλου, Παναγιώτης Φοιβαπόλλων καὶ Φοιβαπόλλων ὁ ἐκ Σμύρνης, Ὁ Ἐραμιστής 6 (1968) 43 - 53 καὶ : Οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ Γεώργιος Ίωαννίδης, Ὁ Ἐραμιστής 13 (1976) 61 - 77· κυρίως σ. 67 - 68.

45. Μαίρη Ν. Βέη, Ἀνδρέα Κάλβου : ἄγνωστος ἐπιστολὴ (Ἐν τοῖς καταλοίποις Νίκου Α. Βέη), *Παρθενός* 3 (1961) 395 - 411, ὅπου δημοσιεύεται ἐπιστολὴ τοῦ Κάλβου πρὸς τὸν Buchon, 29 Μαΐου 1826 : *A monsieur monsieur Buchon redacteur du Constitutionnel*. Γιὰ τὸν Buchon βλ. Alexandre Buchon, *Voyage dans l'Eubée, les Iles Ioniennes et les Cyclades en 1841*, publié pour la première fois avec une notice biographique et bibliographique par Jean Longnon, Παρίσι 1911 σ. LXIII + 293.

46. Μὲ μιὰ πρώτη ἔρευνα πού ἔκανε γιὰ χάρη μου ὁ κ. Ἀλέξης Πολίτης δὲν ἐντόπισε καταχώριση.

47. Τὴν ὑπόδειξη τῆς βιβλιοπαρουσίασης ὄφειλα στὴν κυρία Λουκία Δρούλια.

ses Athénées j'ose réclamer votre bienveillance en vous priant d'insérer dans votre journal la circulaire jointe à cette lettre.

Un grand nombre de Grecs à Paris ont déjà souscrit à cet ouvrage, et on peut compter parmi les plus zelés et les plus recommandables les patriotes Spyridon Vegia, Delaporta, Nicola Goussi, Francisgos Mavros, Alexandre Mourouji.

Je vous prie d'agreer l'assurance du dévouement et de la considération distinguée avec la quelle.

j'ai l'honneur d'être

Monsieur votre très humble

Serviteur

Joannides de

Smyrne

*rue de la harpe
no 101*

[σ. 2] Ειδώς σου τὸ πρὸς τὰς Μούσας φιλότιμον, καὶ τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπεικῆς πάνν πέπεισμαι παρενείρειν τῇ σῇ ἔφημερίδι τὴν ἔγκλειστον μοι προκήρυξιν, ὡς ἀποτεινουσάν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος· οἷσενται σοι δὲ χάριν ἐπὶ τούτῳ πάντες Ἕλληγες, μάλιστα δ' ἐγὼ ἐντυχὼν ἐκ τούτου τινὰ πόρον ἐπ' ἐκδόσει τοῦ στοιχειώδους μαθηματικοῦ μου συστήματος.

Ἐρωσο

Π. Ἰωαννίδης

ὁ ἐκ Σμύρνης

[σ. 4] *à Monsieur le Redacteur
du Constitutionnel
à Paris*

[στρογγυλὴ σφραγίδα ταχυδρομείου:] Fevrier 20 1826

5. Ψευδώνυμο βιβλίο τοῦ Νικόλαου Σπηλιάδη, 1838

Σὲ κατάλογο τῶν βιβλίων τῆς τυπογραφίας Τόμπρα-Ἰωαννίδη τοῦ Ναυπλίου,⁴⁸ ποὺ περιέχει τὰ βιβλία καὶ τίς ἔφημερίδες τὰ ὁποῖα τύπωσε στὴν περίοδο 1833 - 1865 ⁴⁹ διαβάζουμε τὴν παρακάτω ἀναγραφή:

48. Στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863 τῶν Δ. Γκίνη καὶ Β. Μῆξα καὶ τὰ συμπληρώματά της μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσει τὰ γνωστά ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ τύπωσε τὸ Τυπογραφεῖο. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο Τόμπρα-Ἰωαννίδη καὶ γενικότερα τὴν τυπογραφία στὸ Ναύπλιο τὸν 19ο αἰ. ἐτοιμάζω μελέτη.

49. Ὁ κατάλογος ἐντοπίστηκε στὸ Δημοτικὸ Ἀρχεῖο Ναυπλίου 1866, Ω 39 καὶ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν κοινοποίησιν καὶ στὸν Κ. Ἰωαννίδη τῆς Ἐγκυκλίου 180, 3 Ἰουνίου 1866 τοῦ Ἐπισημοῦ Ἐσωτερικῶν «Περὶ χορηγίας ἔφημερίδων ἢ περιοδικῶν συγγραμ-

«17. /Διάλογοι περί τῶν Ἑλληνικῶν Πραγμάτων/ Νικόλαος Σπηλιάδης/ 1837. Ἰουλίου 1/Ἰουλίου 31. 1837».

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν ξέραμε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ τὶς ἡμερομηνίες παραλαβῆς τοῦ χειρογράφου καὶ τῆς ἔκδοσης ἐνῶ μᾶς ἦταν γνωστὴ ἡ περιγραφὴ τοῦ βιβλίου :

Διάλογοι περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Τί ποιητέον, διὰ τὰ ἀπαλλαγῆ τὸ ἔθνος ἀπὸ τὴν παροῦσαν κατάστασιν του. Συνταχθέντες ὑπὸ Α.Δ. Ἐν Ναυπλίῳ Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως καὶ Κωνσταντίνου Ἰωαννίδου Σμυρναίου 1837. (8ο σ. 58).⁵⁰

μάτων [καὶ βιβλίων] εἰς τὴν δημοσίαν Βιβλιοθήκην». Ἡ ἐγκύκλιος ζητοῦσε ἀπὸ τυπογράφους καὶ βιβλιοπῶλες νὰ ὑποβάλουν κατάλογο τῶν ἐντύπων ποὺ τύπωσαν ἀπὸ τὸ 1833 ὡς τὸ 1865. Ὁ κατάλογος τοῦ Ἰωαννίδου περιλαμβάνει 56 τίτλους ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 10 εἶναι ἐφημερίδες. Στὶς στήλες τοῦ καταλόγου δίνονται : *Ἀὔξων ἀριθμὸς - Σύγγραμμα ἢ ἐφημερὶς ἢ ἔγγραφο - Ὄνομα τοῦ ἐκδότης ἢ ὑπευθύνου συντάκτου - Χρονολογία τῆς παραλαβῆς - Ἡμερομηνία τῆς ἐκδόσεως.*

Ἀπὸ τὸν Κατάλογο ἀντιγράφων τοὺς τίτλους ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις :

25. *Ἱερῶς κατηγήσεως σύνοψις/ἢ ἐπὶ τῆς προπαιδείας ἐπιτροπή/1840 Ἰανουαρίου 10/Μαρτίου 10 1840.*

26. *Ἱερῶς ἱστορίας σύνοψις/Α. Κοραῆ/1840 Ἰουλίου 12/Ἀπριλίον 30 1840.*

30. *Ἀλφαβητάριον/Ἰω. Χωματιανός/1841 Ἰουνίου 1/Ἰουλίου 20 1841.*

37. *Ἐπιτάμιος Θοῆρος/Ἀναστάσιος Ταπεινός/1843 Φεβρουαρίου 13/Μαρτίου 10 1843.*

40. *Περὶ τακτικοῦ στρατιωτικοῦ Ὄζμαν/1844 Ὀκτωβρίου 21/Νοεμβρίου 7 1844 [Πβ. Γκίνης - Μέξας 10466]*

44. *Περὶ ὄρεινης Κανονοστοιχίας/Ἰω. Ἀξελός/1847 Μαΐου 27/Ἰουνίου 2 1847 [Πβ Γκίνης - Μέξας Α 549]*

46. *Ἀνώμαλα ρήματα/Σπ. Νικολαΐδης/1851 Ἀγούστον 17/Νοεμβρίου 24 1851.*

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ 1866 καὶ τὸν ἐντυπο τοῦ 1835 κι ἀκόμη τοὺς ἐπιμέρους καταλόγους στὰ ὀπισθόφυλλα τῶν βιβλίων τοῦ τυπογραφείου καὶ τοὺς καταλόγους στὶς ἐφημερίδες ποὺ ἔβγαζε ὁ Ἰωαννίδης κ.λπ. γνωρίζουμε καὶ κατάλογο τοῦ τμήματος τοῦ Τυπογραφείου στὴν Πάτρα : *Κατάλογος βιβλίων Πωλουμένων εἰς τὸ ἐν Π. Πάτραις Τμήμα τῆς Τυπογραφίας καὶ Βιβλιοπωλείου, τῶν Κωνσταντίνων Τόμπρα καὶ Ἰωαννίδου. [στό τέλος] Ἐν Π. Πάτραις Τῆ πρώτῃ Σεπτέμβ 1839.* Ὁ κατάλογος ἀνήκει στὴ συλλογὴ τοῦ κ. Στάθη Φινόπουλου καὶ μικροταινία τῆς ὑπάρχει στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν ΕΙΕ. Βλ. Τ. Ε. Σ κ λ α β ε ν ι τ η ς, *Κατάλογος Μικροταινιοθήκης. Φωτογραφήσεις ἐγγραφοῦν, καταστάσεων, χειρογράφων, ἐντύπων καὶ προσωπογραφιῶν 1960 - 1980, Τετράδια Ἐργασίας 1, Ἀθήνα, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν ΕΙΕ, 1982 σ. 34.*

50. Γκίνης - Μέξας ἀρ. 2767. Στὸ γαλάζιο ἐξώφυλλο ὁ ἴδιος τίτλος μέσα σὲ πλαίσιον. Στὴν τέταρτη σελίδα τοῦ ἐξωφύλλου μέσα σὲ πλαίσιο τὸ σῆμα τῆς τυπογραφίας μὲ τὰ ἀρχικὰ τῶν συνταξιαίων. Πάνω ἀπὸ τὸ σῆμα: *Τιμὴ τῶν Διαλόγων Λεπτὰ 50.* Κάτω ἀπὸ τὸ σῆμα : τιμοκατάλογος 13 βιβλίων.

Ἡ πειστική ἐξωτερική μαρτυρία ἢ ὁποία ἀποδίδει τὸ ψευδώνυμο ἔργο στὸ Νικόλαο Σπηλιάδη, ποὺ κρύφτηκε κάτω ἀπὸ τὰ ἀρχικά Α. Δ.,⁵¹ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσθέσουμε μερικά βιογραφικά στοιχεῖα τοῦ Σπηλιάδη καὶ ἐσωτερικά στοιχεῖα τοῦ βιβλίου ποὺ πλαισιώνουν αὐτὴ τὴν ἀπόδοση.

Τὸ 1834 ὁ Σπηλιάδης συλλαμβάνεται, φυλακίζεται, δικάζεται καὶ ἀθωώνεται τελικά, γιατί στάθηκε ἀλληλέγγυος στὸν Κολοκοτρώνη καὶ στὸν Πλαπούτα. Τὸ 1839 διώκεται γιὰ συμμετοχὴ στὴν ἀντικαθεστωτική «Φιλορθόδοξο Ἑταιρεία».⁵²

Στὸ βιβλίο ὑπάρχει νοσταλγικὴ ἀναπόληση τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου (σ. 4 - 5): «Ἡ ἱστορία μας ἔχει καὶ καιροὺς ἡσυχίας, καὶ νομίζω, ὅτι ἀπὸ τὸ 1828 ἔτος ἕως τέλος τοῦ 1831 ἡ ζωὴ μας ἦταν ὑποφερτὴ. Εἰς τὸ διάστημα τοῦτο τοῦ χρόνου εἴχομεν εἰς τὸ μικρὸν μας Κράτος τελείαν ἀσφάλειαν· ἡ γεωργία εἶχε λάβει ψυχὴν· τὸ ἐμπόριον δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητον· εἴχομεν σχολεῖα, στόλον, στράτευμα καὶ ἄλλα καλὰ πασίγνωστα. ὑπῆρχον δὲ καὶ τινὰ κακά, πλὴν αὐτὰ ἦσαν ἀναπόφευκτα, ὡς ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων μας ἐξ ἀνάγκης ἀποπηγάζοντα [...]. εἶδομεν τότε κορυφὰς τινάς, αἱ ὁποῖαι ἐξεῖχον ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς ἰσονομίας, ὑποβεβλημμένας εἰς αὐτὴν· εἶδομεν τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα ὑποχωρήσαντα καὶ συμπεριληφθέντα εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς Πατρίδος· εἶδομεν τοὺς πάντας πειθομένους εἰς τὸν Νόμον, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας, ὅτε δὲν ἦτο πλέον κἀνεὶς ἀνυπεύθυνος καὶ τοῦ Νόμου ὑπέρτερος· εἶδομεν πρώτους τοὺς ἄρχοντας, δίδοντας τὸ παράδειγμα τῆς πρὸς τὸν Νόμον ὑποταγῆς. Πάντα ταῦτα, εὐκόλα εἰς τὴν θεωρίαν, πόσον εἶναι δύσκολα εἰς τὴν πράξιν!».

Σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου ὑπάρχουν αἰχμηρὰ σημεῖα γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση (σ. 19): «Ἴδού, λέγουσί τινες, τὰ πράγματα μας εἶναι συντεταγμένα· τί καλλίτερον Σύνταγμα θέλομεν! Δὲν ἔχομεν Βασιλέα; Δὲν ἔχομεν Ἑπουργικὸν Συμβούλιον; Δὲν ἔχομεν Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας; Δὲν ἔχομεν Δικαστήρια; Δὲν ἔχομεν τὸν τύπον ἐλεύθερον; Τί ἄλλο ἐπιθυμοῦμεν;

Ναί. Πλὴν ταῦτα εἶναι πλάσματα ἐνὸς καὶ μόνοῦ ἀνθρώπου, ὅς τις, ἂν θελήσῃ, μεταβάλλει ὅπως θελήσῃ ἢ ἀποβάλλει καὶ τοὺς Ἑπουργοὺς, καὶ τοὺς Συμβούλους, καὶ τοὺς Δικαστὰς· ὁ δὲ Λαὸς εἰς αὐτὰ δὲν μετέχει παντάπασι· τίς λοιπὸν δύναται νὰ εἶπει ποτέ, ὅτι ὑπάρχει Σύνταξις πραγμάτων, ὅπου μία καὶ μόνη θέλησις ἀποφασίζει τὰ πάντα;».

Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν ΕΙΕ

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης

51. Τὰ ἀρχικά αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ σὲ ἔντυπο τοῦ 1863: Ὁ Στρατιώτης καὶ ὁ Ἐθνοφύλαξ ὑπὸ Α.Δ. Ἑτονίσθη ὑπὸ Ραφαήλ Παριζίνη (Γκίνης - Μέξας ἀρ. 9824).

52. Παναγιώτης Φ. Χριστόπουλος, Νικόλαος Σπηλιάδης, ὁ συγγραφεὺς καὶ τὸ ἔργον του. Προλεγόμενα στό: Νικόλαου Σπηλιάδου Ἀπομνημονεύματα, τ. Δ' 1, Ἀθήνα 1971 σ. να' - νγ'.